

Ἐκ τῶν κατὰ Παπαδιαμάντην ζητουμένων:
Πῶς ἠλλοιώθη τὸ κάλλος τῆς φύσεως;

Π. ΛΑΜΠΡΟΥ ΚΑΜΠΕΡΙΔΗ*

Καὶ πῶς ἠλλοιώθη τὸ κάλλος τῆς φύσεως, καὶ τὸ μαρὸν πνεῦμα εἰσέβαλεν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος ἐπεθεώρησε “καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν;”... Πόθεν τὸ κράτος τῆ ἁμαρτίας;¹ ... Πῶς τόση τύφλωσις;... Πόθεν τόση ἀντίφασις;² ... Εἶναι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ;³ ... Πόσω μᾶλλον ὁ παπ’ Ἀκάκιος δὲν θὰ ἔσωζε καὶ θὰ ἔκρυπτεν αὐτήν...; ... Ἐκεῖ θὰ ἐξομολογεῖτο ὅλα τὰ “πάθια τῆς”. Καιρὸς μετανοίας πλέον...⁴ ... Δὲν πιστεύω ὅτι ὑπάρχει μετάνοια ἀληθῆς, πάτερ... Νὰ ἐξομολογηθῆς ἄνευ μετανοίας;... ἦτο τοῦτο ἐξομολόγησις;⁵

Αὐτὰ εἶναι μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα πού θέτει ὁ Παπαδιαμάντης ὅταν φανερώνει, μέσα ἀπὸ πρόσωπα καὶ πράγματα πού καταγράφονται στὸ ἔργο του, τὰ πράγματα καὶ θαύματα πού κάνουν οἱ ἄνθρωποι σὲ ἄλλους ἀνθρώπους, ἀλλοιώνοντας μὲ τίς πράξεις τους τὸ κάλλος τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ. Τὸ κακὸ πού προξενοῦν οἱ ἄνθρωποι γεννάει τὴν ἁμαρτία, προκαλεῖ τὸ θάνατο· τὸ κενὸ τῆς ἁμαρτίας τυραννάει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν ὀδηγáει στὴ μετάνοια, στὴ ζωή, στὴν

---

* Ὁ Πρωτοπρεσβύτερος Λάμπρος Καμπερίδης εἶναι ἱερατικῶς προϊστάμενος στὸ ναὸ τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, στὰ προάστεια τοῦ Μόντρεαλ. Διδάσκει στὸ Πανεπιστήμιο Concordia τοῦ Μόντρεαλ. Ἐπιμελεῖται, μὲ τὴν Denise Harvey τὴν ἐκδοσὴ τῶν ἔργων τοῦ Παπαδιαμάντη στὰ ἀγγλικά.

1. Ἁμαρτίας φάντασμα, 3. 230, 9-11. Ὅλα τὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ Ἄπαντα τῆς ἐκδόσεως Δόμου. Ὁ πρῶτος ἀριθμὸς παραπέμπει στὸν τόμο, ὁ δεῦτερος στὴ σελίδα, ὁ τρίτος στὴν ἀράδα.

2. Ὁ Ἀντίκτυπος τοῦ νοῦ, 4. 379, 18-20· 380. 3.

3. Ὁ Αὐτοκτόνος, 4. 634, 4.

4. Ἡ Φόνισσα, 3. 516, 3-5· 12.

5. Οἱ Ἐμποροὶ τῶν Ἐθνῶν, 1. 228, 2· 9· 229, 16.

ἔσχατη πράξι ἀναγνώρισης τῆς δύνამης τοῦ κακοῦ καὶ ἐμφύτευσης στὰ σωθικὰ τοῦ ἁμαρτωλοῦ τῆς ἐπιθυμίας ἐξουδετέρωσής του. Καὶ ἐδῶ ὅμως, σὲ αὐτὴ τὴν ἔσχατη πράξι μετανοίας καὶ ἐπιθυμίας συμφιλίωσης τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ξεστράτισε ἀπὸ τὸ κάλλος, στὴν προσπάθεια ἐπανεύρεσης τῆς πηγῆς τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ζωῆς, παραφυλάει τὸ κακὸ γιὰ νὰ γεννήσει τὴν ἁμαρτία, νὰ ἐπικαλύψει τὴ μετάνοια μὲ ἰδιοτέλειες ποὺ θὰ γεννήσουν μὲ τὴ σειρὰ τους θανατεροὺς μηχανισμοὺς αὐτοδικαίωσης, πολὺπλοκοὺς λογισμοὺς, ποὺ ἐπαναλαμβάνουν τὸν ἀέναο κύκλο τῆς ἁμαρτίας καὶ ἐπανεγκλωβίζουν τὸν ἄνθρωπο στὴ δύναμη τοῦ κακοῦ καὶ συνακόλουθα τοῦ πνευματικοῦ, ἀκόμη καὶ τοῦ σωματικοῦ θανάτου. Τὸ μεγάλο ἐρώτημα ποὺ μένει ἀναπάντητο εἶναι ἂν, μὲ αὐτὲς τὶς συνθήκες, μπορεῖ νὰ μετανοήσει ἄνθρωπος, ἂν, δηλαδή, ὑπάρχει μετάνοια ἀληθῆς.

Στὸν κόσμο τῆς πώσης τὸ κακὸ παραμονεύει παντοῦ. Δὲ φανερώνεται μονομιᾶς, δὲν ἔρχεται μὲ θεμιτὰ μέσα, δὲ φουντώνει ἀπροκάλυπτα. Χτυπάει τὴν πόρτα σὰν καλοπροαίρετος ἐπισκέπτης, παρεισδύει μὲ παιδικὴ ἀφέλεια, ἐγκαθίσταται ἀργά, ριζώνει ἀνεπαίσθητα, ἐπιτελεῖται ἀμετάκλητα, ὀλοκληρώνεται τελεσίδικα. Κρύβεται συχνὰ μέσα στὴν ὁμορφιὰ τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, παραφυλάει μέσα στὸ φῶς, δαιμόνιον μεσημβρινόν, ἀρχέγονο, μεταμφιέζεται ἀπὸ κηλίδα μελανή, ἄρνηση φωτός, σὲ ἀπατηλὸ φαεινὸ νέφος αἰθρίας λάμπης, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ εἰσχώρησε στὸν Παράδεισο. Ἐκεῖ, στὴν τρυφῆ τῆς Ἑδέμ, μπῆκε “ἡ ἀπεχθὴς κάμπη” στὸν καρπὸ καὶ ἀπὸ τότε κάθε παράδεισος ἔχει καὶ τὸ σκουλίκι του.

Παντοῦ ἐνεδρεύει τὸ κακὸ. Παραφυλάει ἄοκνο, σπουδάξει ἄγρυπνο νὰ σπλώσει τὸ τέλειο ἔργο τοῦ Θεοῦ. Σὲ ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Παπαδιαμάντη ὑποφώσκει μὲ ἀχνὲς ἀνταύγειες ψάχνοντας ἔναυσμα γιὰ νὰ ζωπυρωθεῖ σὲ ὀλοκαύτωμα ποὺ θὰ ἀναλώσει στὸ καμῖνι τοῦ κακοῦ τὰ θύματά του. Πουθενὰ ὅμως δὲν ἐκφράζεται τόσο ἀπροκάλυπτα καὶ τελεσίδικα ὅσο στὴ *Φόνισσα*. Καὶ πουθενὰ ἄλλοῦ δὲν ἔρχεται σὲ τόση φανερὴ ἀντίθεση μὲ τὰ “καλὰ λίαν” ἔργα τοῦ Θεοῦ. Μετὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο τῆς ἐγκλημα, ἀφοῦ “ὀλίγαι ἐβδομάδες εἶχον παρῆλθει”⁶ ἀπὸ τὸ φόνο τῆς ἐγγονούλας τῆς, καὶ λίγο πρὶν διαπράξει τὸ δευτέρου τῆς ἐγκλημα, βγαίνει ἡ Φραγκογιαννοῦ νὰ ἐπισκεφτεῖ τὸν ἐλαίωνα τῆς, καὶ ἀφοῦ μαζέψει μερικὰ ἰαματικὰ βότανα, “χρήσιμα ὡς φάρμακα διὰ τοὺς ἀσθενεῖς” (458.

6. *Ἡ Φόνισσα*, 3. 456. 20. Γιὰ διευκόλυνση τοῦ ἀναγνώστη, λόγῳ τῶν πολλαπλῶν ἀναφορῶν στὴ *Φόνισσα*, τὰ παραθέματα ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἔργο θὰ ἀναγράφονται μέσα σὲ παρένθεση, ἐνσωματωμένα στὸ κείμενο. Ὁ πρῶτος ἀριθμὸς παραπέμπει στὴ σελίδα, ὁ δευτέρος στὴν ἀράδα.

11), *ἀνέρχεται τ' Ἀχειλᾶ τὸ ρέμα γιὰ νὰ προσκυνήσῃ στὸν Ἀϊ-Γιάννη τὸν Κρυφό*. Σὲ μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ λυρικές ἐκφράσεις τῆς φύσης στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη, ὅπου περιγράφεται τ' Ἀχειλᾶ τὸ ρέμα καὶ ὅλη ἡ κοιλάδα,

... μετὰ ἡρέμου μορμουρισμοῦ διέτρεχε τὸ ρεῦμα, κατὰ τὸ φαινόμενον ἀκίνητοῦν, λιμνάζον, ἀλλὰ πράγματι ἀενάως κινούμενον ὑπὸ τὰς μακρὰς βαθυκόμους πλατάνους· ἀνάμεσα εἰς βρύα καὶ θάμνους καὶ πτέριδας, ἐφλοίσβιζε μυστικά, ἐφίλει τοὺς κορμούς τῶν δένδρων, ἔρπων ὀφιοειδῶς κατὰ μῆκος τῆς κοιλάδος, πρασινωπὸν ἀπὸ τὰς ἀνταυγείας τὰς γλοεράς, φιλοῦν καὶ ἅμα δάκνον τοὺς βράχους καὶ τὰς ρίζας, νᾶμα μορμύρον, ἀθόλωτον, βροῖθον ἀπὸ μικρὰ καβουράκια... (458. 24-30)

ἤδη βάπτεται κάλαμος ἀποφάσεως, κυφορεῖται ὁ σατανικός λογισμὸς τῆς Φραγκογιαννοῦς, πὺν χρησιμοποιεῖ τὸ προσκύνημα ὡς πρόσχημα, ὄχι “ὅπως προσφέρῃ τὰς ἰκεσίας της” (459. 34), ἀλλὰ “ἀνακυκλοῦσα εἰς τὸν νοῦν τὴν ἔμμονον ἰδέαν... εἶπε... “Ἄν ἔκαμα καλὰ, Ἀϊ-Γιάννη μου, νὰ μοῦ δώσῃς σημεῖο σήμερα... νὰ κάμω μιὰ καλὴ πράξι, ἕνα ψυχικό, γιὰ νὰ γαληνιάσῃ ἡ ψυχὴ μου κ' ἡ καρδούλα μου!...” (460, 15-20).

* * *

Στοὺς κόλπους αὐτῆς τῆς ἀνείπωτης μαγείας καὶ ὁμορφιάς τῆς φύσης κυφορεῖται ἀργὰ καὶ παρεισδύει εἰσερχόμενο τὸ ἐπόμενο κακό. Ἐξάλλου, δὲν ὑπάρχει κανένα καλὸ ἔργο τῆς Χαδούλας πὺν νὰ εἶναι ἀμιγῆς κακοῦ. Τὰ “μαντζούνια” πὺν παρασκευάζει μὲ τὰ βότανα πὺν συλλέγει στὸ καλαθάκι της δὲ χρησιμεύουν μόνο “πρὸς ἴασιν” καὶ “ὡς φάρμακα διὰ τοὺς ἀσθενεῖς”, ἀλλὰ καὶ ὡς διορθωτικά, κατ' ἐκείνην, ἀντίδοτα τῆς φύσης, παρεμβατικά στὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ, “στεροφοβότανα” καὶ ἄλλα φάρμακα καὶ μαντζούνια, χάρη στὰ ὁποῖα κατορθώνει, στὴν περίπτωση τῆς Μαρούσας, “νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἔκτρωσιν.” (482, 34, 38). Ἡ ἐπόμενη καλὴ τῆς πράξι, μὲ ἐπίνευση, δῆθεν, τοῦ Ἀϊ-Γιάννη, διαπράττεται στὸ μπαξὲ τοῦ Γιάννη τοῦ Περιβολᾶ, ὅπου παίζουν ἀνυποψίαστα, στὸ χεῖλος τῆς στέρας, τὰ δύο του κοριτσάκια, ἡ Μυρσοῦδα καὶ ἡ Ἀρετούλα.

Ἡ τρίτη καλὴ πράξι τοῦ κοινοφελοῦς ἔργου τῆς Φραγκογιαννοῦς, ὁ περιστασιακὸς φόνος τῆς σκανδαλιάρως Ξενούλας, διαπράττεται στὴν αὐλὴ τοῦ κῦρ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ροσμαῆ. Ἡ Φραγκογιαννοῦ ἔχει πάει νὰ βάλει μπουγάδα μὲ τὴν κόρη της τὴν Κρινιώ, “ὅπου ἡ ἀναθάλλουσα τεραστία μορέα ἐξέτεινε τοὺς μεγάλους καταπρασίλους κλώνάς της, ὡς χιαστὴν εὐλογίαν διδομένην σταυροειδῶς εἰς ἀξίους καὶ ἀναξίους, ὁ μικρὸς κῆπος φραγμένος μὲ δρύφακα

ἐξεδίπλωνε πολύχρωμα μεθυστικά ἄνθη εἰς δρόσον γλυκασμοῦ καὶ τρυφήν ὀμμάτων δι' ὅλα τοῦ Θεοῦ τὰ πλάσματα” (469, 7-12). Μέσα σὲ αὐτὸ τὸν κῆπο τῶν χαρίτων, πού γέμει, ἀπὸ τῆ μιὰ πλευρά, μὲ ζωντανὲς ἀναφορὲς στοῦ βιβλικὸ παρελθόν, μὲ “τὴν πελωρίαν ξυλίην καρούταν ὁμοιάζουσαν πολὺ μὲ τὴν Κιβωτὸν τοῦ Νῶε” (469, 6), καὶ στοῦ μυθικὸ παρελθόν ἀπὸ τὴν ἄλλη, μὲ τὰ παιδιὰ τῆς γειτονιάς νὰ εἰσβάλλουν χαρούμενα στὴν αὐλή, ὅπου “ἔτρεχαν ἐδῶ-ἐκεῖ, ἐχοροπηδοῦσαν, ἐκνηγοῦντο γύρω-γύρω εἰς τὴν καρούταν, ἔπαιζον τὸ κρυφτάκι, ἔκυπταν εἰς τὸ φρέαρ, Νάρκισσοι διὰ νὰ ἰδοῦν τὴν σκιάν των εἰς τὸ ὕδωρ” (469, 21-23), καὶ τὰ κορίτσια νὰ τιτιβίζουν ὡς Ἴηχοί, ἐρώμενες τοὺς Ναρκίσσους, νὰ κρύβονται μὲ ἐπιφωνήματα ἐκπληξης καὶ χαρᾶς πίσω ἀπὸ τὴν καρούτα. Μέσα σὲ αὐτὸ τὸν ὀλοζώντανο παλαιοδιαθητικὸ καὶ μυθολογικὸ ἀρχαῖο περίγυρο τῆς αὐλῆς ἐπιτελεῖται καὶ ἄλλη εὐσεβὴς καὶ ἄνομος εὐχὴ τῆς Φραγκογιαννοῦς, τὸ πνίξιμο τῆς παιδίσκης στοῦ πηγάδι.

Στὸ στενὸ κατωγάκι τῆς Μαρούσας, ὅπου καταφεύγει ἡ Χαδούλα γιὰ νὰ κρυφτεῖ ἀπὸ τὴν “ἀνθρώπινη θέμιδα”, ἀκούει γιὰ πρώτη φορὰ, ἀντὶ τοῦ “μινυρισμοῦ τῶν ἀηδόνων εἰς τὸ δάσος” (510, 18), “μέσα, εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς τῆς, ... φωνὴν βρέφους, κλαῦμα, μινυρισμὸν θρηνώδη” (483, 17), τὴ φωνὴ τῆς ἐγγονούλας τῆς, πού ἀντηχεῖ στοῦ ἀβυσσαλέου χάσμα τῆς ψυχῆς τῆς καὶ τὴν κνηγάει σὰν τίς Ἐρινύες, μαζί μὲ τίς ἄλλες φωνές τῶν θυμάτων τῆς, μὲ ἀνελέητη ἐπιμονὴ πού ἀντιλαλεῖ ἀδιάκοπα μέχρι τὸ τέλος τῆς “βαθιά, μέσα εἰς τὰ στέρνα τῆς ἦκουε τὰ κλαυθυρισμάτα τῶν ἀκάκων νηπίων.” (514, 25).

Αὐτὰ τὰ φρικαλέα συμβάντα γίνονται ἀρχὲς Μαΐου, γύρω στὴ Μεγάλῃ Ἑβδομάδα, “ἡ ἐξοχὴ εὐωδίαζεν, ἡ αὔρα ἐμυροβόλει. Ὀλίγα ἄγρουνα πουλάκια ἔμελλον τὸ ὄρθριον” (484, 20), λίγο πρὶν τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου. Καὶ ὅταν φαίνεται ὁ δίσκος τοῦ “ν’ ἀναδύεται ἀπὸ τὰ κύματα, ἀντικρὺ, εἰς τὸ μακρινὸν πέλαγος (487, 36) ... Μία ἀκτὶς θερμὴ, ἐρχομένη μακρὰν, ἀπὸ τὸ φλεγόμενον πέλαγος, διέσχισε τὴν πυκνὴν φυλλάδα... καὶ ἔκαμνε νὰ στίλβῃ ὡς πλῆθος μαργαριτῶν ἢ δρόσος ἢ πρωινή, ἢ βρέχουσα τὸν πλούσιον σμαράγδινον πέπλον...” (488, 4-7), τότε, μέσα στοῦ κάλλος αὐτὸ τὸ πρωινό, ξεκινάει καὶ πάλι ἡ Φραγκογιαννοῦ νὰ συνεχίσει τὸ φιλόπλοιο ἔργο τῆς ἀναίρεσης τῶν κορασίδων ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς, γιὰ νὰ τὰ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὰ βάσανα πού συνοδεύουν τὸ βίον τῶν γυναικῶν σ’ αὐτὸν τὸν ἄδικον ντουναῖ.

Μετὰ τὸν τέταρτο φόνον πού διαπράττει ἡ Χαδούλα μὲ τὸ πνίξιμο τοῦ βρέφους τοῦ Γιάννη τοῦ Λυρίγκου, φεύγει στὰ χαράματα βιαστικὰ ἀπὸ τὸ καλύβι τοῦ βοσκοῦ “μὲ βῆμα δρομαῖον”.

Ἦτο γλυκεῖα αὐγὴ τοῦ Μαΐου. Ἡ κυανωπὴ καὶ ροδινὴ ἀνταύγεια τοῦ οὐρανοῦ ἔχρειε μὲ ἀπόχρωσιν μελιχρὰν τὰ χόρτα καὶ τοὺς θάμνους. Ἦκούετο ὁ μινυρισμὸς τῶν ἀηδόνων εἰς τὸ δάσος, καὶ τ' ἀναρίθμητα μικρὰ πουλιὰ ἐτέλουν ἐκθύμως, ἀπλήστως, τὴν συναυλίαν των τὴν ἄφατον.” (510, 1-19).

Μέσα σὲ αὐτὴ τὴν πρωταρχικὴ αὐγὴ πού ἀνατέλλει μὲ ὀμηρικὲς μῆμες, ὅπου “ἠριγένεια φάνη ῥοδοδάκτυλος Ἥως”, ἐκεῖ πού τὰ πουλιὰ ἀναμέλπουν δόξα τῷ δεῖξαντι τὸ φῶς μὲ μινυρισμοὺς καὶ τιτιβίσματα “ἔνθα δὲ τ' ὄρνιθες τανυσίπτεροι εὐνάζονται”⁸, μέσα σὲ αὐτὴ τὴν ὄρθρια δοξολογία τῆς φύσης στὸ Δημιουργό, πνίγει τὸν ἀθῶο νεοσσὸ στὴ φωλιά του, πνίγει τὴ ζωὴ ἢ παράφρονη φόνισσα.

Σὲ πρώτη ματιὰ φαίνεται πὼς ἡ φύση συνεχίζει τὴ ζωὴ της σὰν νὰ μὴ συμμετέχει στὸ ἀνθρώπινο δράμα πού ἐκτυλίσσεται στοὺς κόλπους της. Ἀκολουθεῖ τὴ δικὴ της ἀέναη πορεία, ἐξακολουθεῖ νὰ προσφέρει ζωὴ, τὸν καρπὸ τῆς ἐλιᾶς, βοσκὴ γιὰ τὰ πρόβατα, τὴ ροδινὴ ἀνταύγεια τοῦ πρώτου φωτός, τὴν πρωινὴ δρόσο, φυτρώνει τὰ βότανά της, πού εἶναι στὸ χέρι τῆς Φραγκογιαννοῦς νὰ τὰ χρησιμοποιήσει γιὰ θεραπεία ἢ γιὰ θάνατο. “Ἴδου δέδωκα πρὸ προσώπου σου σήμερον τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν”⁹. Ἡ Χαδούλα διαλέγει τὸ θάνατο καὶ τὸ κακό, ἀλλοιώνει τὸ κάλλος τῆς φύσης, εἰσάγει στὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ τὸ μαρὸν πνεῦμα τοῦ κακοῦ, σπέρνει τὸ θάνατο.

Ὁ ἄνθρωπος παρεμβαίνει στὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ, διαλέγει τὸ θάνατο, σκοτώνει τὴ ζωὴ ἢ Φραγκογιαννοῦ εἶναι αὐτὴ πού μαζεύει τὰ στεροφοβότανα καὶ τὰ παλληκαροβότανα, αὐτὴ κάνει τὶς ἀμβλώσεις, καὶ αὐτὴ ἀποφασίζει ποιὸς θὰ ζήσει καὶ ποιὸς θὰ πεθάνει. Καὶ μετὰ ἀπὸ κάθε ἀλλοίωση, μετὰ ἀπὸ κάθε θάνατο, ὁ κόσμος μὲ τοὺς δικούς του ἀρμονικοὺς κανόνες εὐρυθμίας καὶ κάλλους, στήνει χορὸ μὲ τὴν ξανθὴ τὴ φύση, συνεχίζει νὰ εἶναι ὁμορφος, θαυμαστός, καλοσυνάτος. Στὴν οὐσία ἡ φύση δὲν μπορεῖ νὰ προσλάβει τὴ Φραγκογιαννοῦ, ὅσο ζεῖ καὶ ἀλλοιώνει μὲ τὰ ἔργα της τὴ δικὴ της ζωοποιὸ φύση. Τὴν ἀνέχεται, τὴν ἀφήνει νὰ παραχαράττει τὸ ἔργο της, καὶ στὸ τέλος τὴν ἀποδέχεται νεκρὴ, τὴν προσλαμβάνει στὸν κόλπο της ἀφοῦ τῆς ἀνταποδώσει τὸ τίμημα τῆς ἀναίρεσης τῆς ζωῆς. Στὴν ἀρχὴ φαίνεται νὰ περιμένει ὑπομονετικὰ τὴ μεταστροφὴ της. Δὲν ἀνοίγει σὲ κανένα σεισμὸ τὰ σπλάγχνα της ἢ φύση νὰ τὴν καταπιεῖ, δὲ

7. Ὀδύσεια, Β' 1.

8. Ὀδ., Ε' 65.

9. Δευτερονόμιον, Α', 15.

ρίχνει κανένα αστροπελέκι να την κάψει. Υπάρχουν βέβαια μερικές νύξεις που έρχονται σαν προειδοποίηση, για να βάλει επιτέλους στο νοῦ της τὸν φόβον Κυρίου, μήπως και ἀκολουθήσει ἡ ἀρχὴ σοφίας.

Δίνει ὁ Θεὸς καιρὸν μετανοίας καὶ ἡ φύση περιμένει τὴ μεταστροφή τῆς Χαδούλας καὶ τῆς χαμογελαῖ τὴν ὥρα πού χαράζει ἡ μέρα, καθὼς σπέρνει στὸν κόσμο τὰ μάγια καὶ τὶς χάρες τῆς. Τῆς φέρνει μπροστά τῆς τὸν ἀγαθὸ Καμπαναχμάκη, μὲ τὸ παράξενο ὄνομά του, πού σημαίνει στὰ τούρκικα βαρὺς, ἀγροῖκος (καμπά), καὶ ἀφελὴς μὲ τὴν ἔννοια τοῦ καλοσυνάτου (ἀχμάκ), νὰ τὴν κατευθύνει στὴ μετάνοια. Ὅσο περνάει ὁμως ὁ καιρὸς καὶ δὲν κινεῖται ἡ Χαδούλα πρὸς τὴ μετάνοια, χάνει ἡ φύση τὴν ὑπομονή τῆς. “Καὶ οὕτω ἡ παλίρροια ὅλη τοῦ κρημνοῦ” (512, 21) μὲ τὰ λιθάρια πού πέφτουν πάνω τῆς καθὼς πατάει στὴ σάρα γιὰ νὰ ἀνέβει στὸ Κακόρρεμα, μὲ τὶς πέτρες νὰ χορεύουν δαιμονικά, νὰ ἀνορθώνονται σὰν ἔμπυχες Ἐρινύες “καὶ κατεδίωκον τὴν Φραγκογιαννοῦ, καὶ τὴν ἐλιθοβόλουν, ὡς νὰ ἐκσφενδονίζοντο ἀπὸ ἀοράτους τιμωροὺς χεῖρας.” (512, 34) δὲν εἶναι παρὰ μιὰ λίθινη παλίρροια πού προαναγγέλει τὴν ἔσχατη πράξη δικαίωσης τῆς φύσης, τὴν θαλάσσια παλίρροια πού στέλνει ἡ φύση γιὰ νὰ πνίξει τὴ Χαδούλα, νὰ μὴν διαιωνιστεῖ τὸ κακό.

* * *

Ἡ συναίσθηση τῆς ἁμαρτίας τὴν ὀδήγησε, μετὰ ἀπὸ τὸν πρῶτο φόνο, στὸν Ἀϊ-Γιάννη τὸν Κρυφὸ. Μπαίνει στὸ ἐρειπωμένο ξωκκλήσι, ἀνάβει κεράκι, κάνει τρεῖς μετάνοιες μπροστά στὴ μισοφθαρμένη τοιχογραφία ὅπου σώζεται μόνο ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ χεῖρα τοῦ Ἁγίου Προδρόμου. Τὸ ἐρημικὸ τρυγόνι εἶναι στραμμένο στὸ Χριστό, ἀλλὰ δὲ φαίνεται ὁ Σωτήρας, τὸ πρόσωπό του ἔχει μισοσβηστεῖ ἀπὸ τὸ χρόνο, μόλις καὶ διακρίνεται τὸ περιγράμματά του, ἐνῶ διαγράφονται καθαρὰ τὰ λόγια τοῦ Προδρόμου “Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἶρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου”. Τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀϊ-Γιάννη συνοψίζεται σὲ μιὰ λέξη: “Μετανοεῖτε”. Πρέπει ὁμως νὰ περάσει ὁ μετανοῶν ἀπὸ τὸ Ἄρνιον πού αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἄμνου δὲν τὸ βλέπει ἡ Χαδούλα ἢ Φράγκισσα. Δὲν μπορεῖ νὰ τὸ διακρίνει, δὲν τῆς φανερώνεται, γιατί ἔχει ἄλλα στὸ νοῦ τῆς. Ὁ νοῦς τῆς δὲν εἶναι στὸ φιλόανθρωπο, στὸ ἔσχατο μετὰ τοῦ νοεῖτε, ὁ νοῦς τῆς ἔχει πετάξει στὰ ὕψη τῆς ὕβρης καὶ τῆς ἀλαζονείας, ἐκεῖ πού λιῶσαν τὰ φτερὰ τοῦ Ἰκάρου. Τὸ ἔχει φυσικὸ τῆς ἐκεῖνη, κληρονομημένο, τὸ δίχως ἄλλο, ἀπὸ τὴ μάνα τῆς, νὰ χειρίζεται, νὰ ἀλλοιώνει τὴ φύση, ἀκόμη καὶ αὐτὴ τῶν ἁγίων, πού ἄφησαν πίσω τους τὸ κατὰ φύσιν τῆς πτώσης γιὰ νὰ πᾶνε ἄλλοῦ, σὲ ἄλλη φύση τῆς Βασιλείας. Ὁ νοῦς τῆς δὲν ὑπακούει σὲ κανένα

νόμο, δουλεύει με τούς δικούς του κανόνες, φτιάχνει τη δική του φύση στον όρισμό του καλού και κακού, του αγαθού και ωφελίμου. Ζητάει τη συναίνεση του Άγιου στο άπεχθές της έγκλημα, θέλει να τον επιστρατέψει στην εκτέλεση του καλού όπως τὸ ἔχει ἐπινοηθεῖ ἐκείνη, ζητάει ἀπὸ τὸν Ἅγιο νὰ τῆς φανερώσει σημεῖο “... νὰ κάμω μιὰ καλὴ πράξη, ἓνα ψυχικὸ, γιὰ νὰ γαληνιάσῃ ἡ ψυχὴ μου κ’ ἡ καρδοῦλα μου!...”

Ἡ Φραγκογιαννοῦ διαχειρίζεται τὶς δυνάμεις τῆς φύσης, ἀφοῦ μὲ τὰ ματζούνια καὶ τὰ βότανά της ἐπιφέρει τὴν ἀλλοίωσή της. Ἔτσι τουλάχιστον πιστεύει ἐκείνη. Τὸ τί κάνει ἡ φύση μὲ τὴ Φραγκογιαννοῦ εἶναι ἄλλο θέμα. Τώρα, μὲ τὴν ἐπίκλησή της στὸν Ἁϊ-Γιάννη πηγαινὶ παραπέρα· ἐπιθυμεῖ νὰ νομιμοποιήσῃ, νὰ καθαγιασῇ τὶς προθέσεις της. Πιστεύει πὼς μὲ παρόμοιο τρόπο μπορεῖ νὰ διαχειριστῆ καὶ τὴ θεία βούληση, νὰ τὴν κατευθύνῃ ἐκεῖ πού θέλει νὰ τὴν πάει, νὰ τὴν καθυποτάξῃ στὸ δικό της θέλημα καὶ στὸ σχέδιο πὺ ἔχει συλλάβῃ στὸ μυαλό της περὶ σωτηρίας τοῦ θηλυκοῦ γένους. Ἡ μητέρα της διαχειριζόταν τὶς δυνάμεις τῆς φύσης γιὰ νὰ πετύχῃ τὸς σκοποὺς της. Δὲν διέφερε καὶ πολὺ ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες Νύμφες, τὶς Δρυάδες πὺ τὴν προστάτευαν.

Δὲν εἶχε παρομοιαστῆ καὶ ἐκείνη μὲ τὴ Δρυάδα πὺ κατοικεῖ μέσα στὰ δέντρα, ὅταν κούρνιασε τὴν κουφάλα τοῦ μεγάλου πεύκου καὶ ἔγινε ἄφαντη, σὰν ἄλλη Ἄφραϊα, ἀπὸ τὰ μάτια τῶν διωκτῶν της, πὺ τὴν κυνηγοῦσαν ἐπειδὴ τοὺς εἶχε κάνει μάγια; Ἔτσι καὶ ἡ Φράγκισσα, κατὰ μάννα - κατὰ φύσιν, πὺ γνώριζε ὅλα τὰ κρυφὰ καὶ τὰ ἀπάτητα μέρη τῶν βουνῶν καὶ τῶν λαγκαδιῶν, κρύβεται στὰ βουνὰ καὶ στὰ ἀρχαῖα ἄντρα τῶν νυμφῶν, ἀνάμεσα στοὺς κορμούς καὶ στοὺς κισσοὺς, σκαρφλώνει γοργοπόδη καὶ ξυπόλυτη στὰ βράχια ἀνασκελώντας θάμνους καὶ λιθάρια στὸ σβέλο πέρασμά της, φωλιάζει στὰ κατάλοιπα λημέρια καὶ κατατόπια τῶν ἀρχαίων δαιμόνων, σὲ μιὰ φύση πὺ δὲν ἔχει ἐξημερωθεῖ ἀκόμη ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ Χριστοῦ, πὺ ὑπόκειται ἀκόμη στὸν ἀρχαῖο νόμο, στὸ “ἄντρον νύμφης, Δρυάδος τῶν παλαιῶν χρόνων ἢ Ναϊάδος” (487, 23), γιὰ νὰ διαφύγῃ τοὺς διώκτες της.

Ψήλωσε ὁ νοῦς της, λέει ὁ Παπαδιαμάντης. Ἔχει φτάσει σὲ ἀθέμιτα ὕψη, στὰ ὄρια τῆς ὕβρης τῶν ἀρχαίων τυρανισμένων ψυχῶν στὶς ἀλύτρωτες τραγωδίες. Ἀντὶ ὅμως γιὰ τὴ νέμεση τῶν θεῶν, ἡ θεία χάρη τῆς φέρεται, σὰν τὴν ἐξημερωμένη φύση καὶ αὐτὴ, καλοσυνᾶτα, καὶ τῆς φέρνει μπροστὰ της τὸν ἀγαθὸ Καμπαναχμάκη, πὺ προβάλλει σὰν ἄλλη μορφή Ἁϊ-Γιάννη Βαπτιστῆ, “ὕψιλος, μελαπός, ἰσχνός, εὐρύτερονος, τὴν κόμην καὶ τὸ γένειον μὲ χρῶμα ἀχύρου καψαλισμένου, κρατῶν τὴν ράβδον τοῦ τὴν κυρτὴν” (502, 16·18), “μὲ τὸ σκαῖον ἤθός του, μὲ τὴν ὄψιν τοῦ τὴν τραχεῖαν καὶ μὲ λαρυγγώδη φωνήν” (515.10), νὰ

της μεταφέρει τὸ μήνυμα τοῦ Προδρόμου γιὰ μετάνοια: “... νὰ κατεβῆς στὸ Γέροντα, στὸ Ἐρημητήριο, νὰ ξαγορευθῆς τὰ κρίματά σου, καημένη”. (506, 27), “Στὸ Ἐρημητήριο! Στοῦ Γέροντα τὸ Ἐρημητήριο!” (515, 13).

Πόσο μοιάζει ἐδῶ, στὴ γύμνια της τὴν ἀδαμιαία, μὲ μιὰ ἄλλη γυναίκα ποὺ εἶχε ψηλώσει καὶ αὐτῆς ὁ νοῦς, φορτωμένη μὲ τὰ κρίματά της “... ἔχασε τὸ νοῦ της ὁλοτέλα. Καὶ τὴν ἄφησε ὁ νοῦς, ἀλλὰ τὰ πάθη δὲν τὴν ἀφήσανε, ἡ ὑποψία, ἡ σκληρότη, ἡ κακία, τὸ ἀναγέλασμα”· πόσο μοιάζει, λέω, ἡ γυναίκα τῆς Σκιᾶθου μὲ τὴν ἄλλη δύστηνον ἀμετανόητη, τὴ γυναίκα τῆς Ζάκυθος! Τὴ σπλαχνίζεται καὶ αὐτὴν ἡ θεία χάρη, καὶ τῆς παραστέκεται στὸ ψήλωμα τοῦ νοῦ της ὁ Διονύσιος ὁ Ἱερομόναχος σὰν ἄλλος Καμπαναχμάκης, πάτερ Ἰωάσαφ ἢ παπ’ Ἀκάκιος “καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖ μέσα δὲν ἦταν οὔτε φίλος οὔτε δικὸς οὔτε γιαιτρὸς οὔτε πνευματικὸς, ἐγὼ Διονύσιος Ἱερομόναχος ἔσκυφα καὶ μὲ τὰ καλὰ τῆς ἔλεγα νὰ ξαγορευτῆ”¹⁰.

Δὲν εἶναι τὰ μόνα σημεῖα ὅπου οἱ δύο μεγάλοι μας ποιητὲς μαρτυροῦν στὰ πρόσωπα αὐτῶν τῶν δύο μαγισσῶν, ποὺ τὶς σπλαγχνίζονται γιὰ τὴ δύστυχη κατάντια τους, τὰ δαιμονικὰ βρόγια τοῦ κακοῦ νὰ στήνονται ἔντεχνα ἀπὸ τὸν Πονηρὸ γιὰ νὰ τὶς παριδέψει στὰ δίχτυα του, στὶς πιὸ ἄγιες καὶ φωτεινὲς μέρες τοῦ χρόνου. Τὶς δυὸ θυγατέρες τοῦ Γιάννη τοῦ Περιβολᾶ τὶς πνίγει ἡ Χαδοῦλα λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ Μεγάλὴ ἐβδομάδα, ἀφοῦ ἐκεῖνη τὴ μέρα ποὺ μπῆκε στὸ περιβόλι μαζεύει χόρτα “κανυκαλιῆθρες καὶ ζοχάρια καὶ μυρόνια καὶ ἄνηθον διὰ νὰ γεμίση τὸ καλάθκι της, νὰ κάμη πίτταν τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου” (458, 6-8). Καὶ στὸ δράμα τῆς Ξενούλας παραστέκεται συνένοχη τὴ γλυκεῖα ὥρα τῆς ἄνοιξης τῆς ζωῆς, ὅταν τὰ σύμπαντα χαρᾶς πληροῦνται, ἀφοῦ “παρήλθον αἱ ἑορταὶ τοῦ Πάσχα, τὴν ἐβδομάδα τοῦ Θωμᾶ.” (469, 1), ἀμέτοχη καὶ συμπράπτουσα συνάμα παρακολουθεῖ τὶς ἐπιθανάτιες συσπάσεις τοῦ τρυφεροῦ σώματος τῆς παιδίσκης· “εἶδε τὴν ἀγωνία τῆς μικρᾶς κόρης, ἀσπαιρούσης μέσα εἰς τὸ νερόν” (471, 17-18). Καὶ ἡ Λάμια τοῦ Σολωμοῦ στὴν ἅγια ἡμέρα τῆς Λαμπρῆς ἀλλοιώνει τὴ φύση τῆς Ἀνάστασης καὶ τῆς ζωῆς καθὼς καταριέται τὴν κόρη της “σῶδωσα τὴν κατάρρα μου γονατισμένη καὶ ξέπλεκη εἰς τὴν πίκρα τῆς ψυχῆς μου, ὅταν ἀσήμαιναν ὅλες οἱ ἐκκλησίες τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα” καὶ “Ἐτσι λέο-

10. *Ἡ Γυναίκα τῆς Ζάκυθος*, “Διονυσίου Σολωμοῦ, Ἄπαντα”, τ. 2, Πεζᾶ καὶ ἰταλικά, Ἔκδοση - Σημειώσεις Λίνου Πολίτη, Ἰκαρος, Ἀθήνα, 1968, σ. 49, 6· 46, 2. *Δυστυχῆς* (515, 3) καὶ *δύστηνος*, δύο φορές (516, 30· 519, 4) ἀποκαλεῖ ὁ Παπαδιαμάντης τὴ Φόνισσα, *δύστυχη* ὁ Σολωμὸς τὴ γυναίκα τῆς Ζάκυθος· “Ὁ Θεὸς ξέρει ποῦ ἔφυγε ἡ δύστυχη, ἐνὸ ἐπαρακάλεια γιὰ αὐτὴν μὲ τὴ θέρη τῆς ψυχῆς μου”. (50, 23).

ντας ἔβγαλε ἓνα ζωνάρι... καὶ τὸ πέταξε μὲς στὰ μοῦτρα της... καὶ ἡ παιδούλα ἀναδέυθηκε στὸ κόκκινο προσκέφαλο σὰν τὸ μισοσκοτωμένο πουλί¹¹. Καὶ τὴν ὥρα πού τραγουδάει ἡ Μαρία τὴ μοιραία της ὠδὴ λίγο πρὶν τὴ φοβερὴ ἐξομολόγησι τοῦ Λάμπρου, πού θὰ τὴν ὀδηγήσει στὴν τρέλα, δὲν εἶναι ἡ λαμπρὴ μέρα τοῦ Πάσχα, ἐκείνη, πού τὸ δροσάτο ἀστέρι τῆς αὐγῆς ἐπρομηνοῦσε τὸν καθαρότατον ἥλιο τῆς μέρας πού θὰ ἔφεγγε χαρωπὴ, λύτρον λύτης; Πῶς βγαίνει τόση μαυρίλα μέσα ἀπὸ τόσο φῶς, τὴν ὥρα πού λένε τῆς καρδιᾶς τὰ φύλλα, γλυκιὰ ἢ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος μαυρίλα! Καὶ τὴν ὥρα πού στήνει ὁ ἔρωτας χορὸ μὲ τὸν ξανθὸν Ἀπρίλη δὲν εἶναι ἡ ὥρα πού χαροπαλεύουν οἱ πολιορκημένοι στὸ Μεσολόγγι; Καὶ ἐδῶ, μέσα σὲ τόσο θάνατο δὲ χαμογελάει γλυκὰ ἡ φύσι;

Μάγεμα ἢ φύσις κι ὄνειρο στὴν ὁμορφιὰ καὶ χάρι,
Ἦ μαύρη πέτρα ὀλόχρυση καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι·
Μὲ χίλιες βρῦσες χύνεται, μὲ χίλιες γλῶσσες κραινεῖ·
Ὅποιος πεθάνη σήμερα χίλιες φορὲς πεθαίνει.

Καὶ ἡ φύσις τώρα ἐργάζεται μεθοδικὰ στὴν ὀλοκλήρωσι τοῦ ἔργου της. Ἀφοῦ δὲν μπορεῖ ἡ φόνισσα νὰ καταβάλλει τὰ λύτρα τῆς λύτρωσής της, ἐκείνη θὰ τῆς τὰ ἀποδώσει γιὰ νὰ τὴ λυτρώσει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της πού δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαγορευτεῖ, ἔτσι ὅπως λύτρωσε τὴν κόρη τοῦ Λάμπρου, τῆς Μαρίας καὶ τοῦ ἄμοιρου πατέρα, ὅπου γι' αὐτοὺς δὲν ἔφτανε οὔτε ἡ ξαγόρευσι νὰ ἀπαλύνει τὸν καημὸ τους. Μόνη ἔγνοια τώρα τῆς φόνισσας εἶναι νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη θέμιδα· “κ’ ἐνόμιζε ὅτι ἔφευγε τὸν κίνδυνον καὶ τὴν συμφορὰν, καὶ τὴν συμφορὰν καὶ τὴν πληγὴν τὴν ἔφερε μαζί της. Κ’ ἐφαντάζετο ὅτι ἔφευγε τὸ ὑπόγειον καὶ τὴν εἰρκτὴν, καὶ ἡ εἰρκτὴ καὶ ἡ κόλασις ἦτο μέσα της.” (484,15-17). Μόνη της ἔγνοια, νὰ φτάσει στὸ ἐρημητήριο, ὄχι γιὰ νὰ ξαγορευτεῖ, ἀλλὰ γιὰ νὰ φυγαδευτεῖ μακριὰ ἀπὸ τὸ νησι καὶ νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸ μακρὸ χέρι τοῦ νόμου. Ὅπως διαχειριζόταν πάντοτε τὴ φύσις, ἔτσι πιστεύει πῶς θὰ μπορέσει νὰ διαχειριστεῖ καὶ τὴ μετάνοια. Ἐξάλλου ἔχει βαρεθεῖ τὴ μονοτονία τῆς Σκοτεινῆς Σπηλιᾶς ὅπου ἔχει κρυφτεῖ καὶ ἀποφασίζει νὰ πάει στὸν Ἅγιο Σῶστη. “Ἐκεῖ θὰ ἐξωμολογεῖτο ὅλα τὰ πάθια της’. Καιρὸς μετανοίας πλέον...” Τί μετάνοια ὅμως εἶναι αὐτὴ πού γιὰ μόνον ἐπιτίμια ἔχει τὴν ἐλπίδα φυγάδευσής της στὴν ἀσφάλεια τῆς ἀντικρινῆς ἀκτῆς;

Δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἔνδειξι τῆς ἀνάγκης της νὰ ἐξομολογηθεῖ. Θὰ προτιμοῦσε, ὅταν θὰ βρισκόταν ἐνώπιον τοῦ προορατικοῦ γέροντα, νὰ μὴν ὁμολογή-

11. Ὁ.π. 48, 3, 6.

σει τίποτα, νὰ ἀφήσει τὸν πνευματικὸ πὺν εἶχε “τὸ σπάνιο χάρισμα τῆς διακρίσεως τῶν λογισμῶν”, νὰ τῆς ἐξιστορήσει ἐκεῖνος τὰ κριμάτά της, νὰ τὴν ἀπαλλάξει καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ βάρος τῆς ὁμολογίας τῶν ἁμαρτιῶν της, ἄν, βέβαια, “ἂν εἶχεν εἰλικρινῆ ἀπόφασιν νὰ ἐξομολογηθῆ” (515, 34).

Ἡ Φραγκογιαννοῦ δὲν μπορεῖ νὰ μετανοήσει, νὰ ἀλλάξει δηλαδὴ τρόπο σκέψης, νὰ ἀποκηρύξει τοὺς στραβούς λογισμούς της, νὰ χαμηλώσει τὸ νοῦ της καὶ νὰ παραδεχτεῖ πὺς ἡ λύση πὺν πρότεινε γιὰ τὴ βελτίωση τῆς θέσης τῆς γυναίκας στὴν κοινωνία ἦταν στραβὴ καὶ ἄδικη, συνέπεια τοῦ ψηλώματος τοῦ νοῦ της. Νὰ ἐξομολογηθεῖ τὸ ἁμάρτημά της, νὰ ὁμολογήσει πὺς ἔκανε πολλὰ ἀνεπανόρθωτα λάθη, πὺς πίστεψε σὲ ἕνα ἀγαθὸ δικῆς της φανταστικῆς ἐπινόησης, πὺν τὸ πλήρωσαν μὲ τὴ ζωὴ τους ἀθῶα πλάσματα τοῦ Θεοῦ, ἀγαθὸ πὺν δὲν ἦταν στὴν οὐσία παρὰ μιὰ δαιμονικὴ μεταμφίεση τοῦ κακοῦ σὲ δῆθεν καλὸ. Ἡ φύση, καὶ ὁ Θεὸς ἐνεργώντας μέσα ἀπὸ τὰ θεόκτιστα στοιχεῖα της, θὰ δώσει τὴν τελικὴ λύτρωση καὶ θὰ τὴν ἀπαλλάξει ἀπὸ τὰ βάσανά της, ὅπως καὶ ἐκεῖνη ἀπάλλατε τὰ κοράσια ἀπὸ τὰ ὑποθετικὰ ἐπερχόμενα βάσανά τους. Ὁ Θεὸς θὰ δώσει τὴ λύση μὲ τρόπο πὺν μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ μόνον στὴν ἀνεξιχνίαστη βουλή του. “Ἄμαρτιῶν μου τὰ πλήθη καὶ κριμάτων σου ἀβύσσους, τίς ἐξιχνιάσει, ψυχοσῶστα Σωτῆρ μου;”¹²

Καὶ ἐδῶ φαίνεται πὺς ὁ Παπαδιαμάντης ἀποχωρεῖ ἀπὸ τὴν πεπατημένη ὁδὸ, καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ἀπὸ τὴν εὐκόλη λύση, πὺν θὰ μπορούσε νὰ δείχνει τὴ Φραγκογιαννοῦ μετανοημένη, ἐξιλεωμένη, νὰ βγαίνει ἀπὸ τὸ ἐρημητήριο μεταμορφωμένη, ἐξαγορευμένη, λυτρωμένη ἀπὸ τὸ βάρος τῶν ἐγκλημάτων της, ἔτοιμη νὰ ξαναρχίσει τὴ ζωὴ της. Ἀντίθετα μὲ τὸ Ρασκόλνικοφ, πὺν μεταμορφώνεται λυτρωμένος στὸ τέλος τῆς διαδρομῆς του ἀπὸ τὸ ἐγκλημα στὴν τιμωρία, ἀφοῦ περάσει ἀπὸ τὴ μετάνοια, ἡ Φραγκογιαννοῦ πνίγεται ἀνεξαγόρευτη, μεταξὺ θείας καὶ ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης. Ἡ διαδρομὴ τοῦ Ρασκόλνικοφ ἔχει προβλεπόμενα ψυχοδρώμενα, στὴν οὐσία λογικὰ στάδια, πὺν ἐκτυλίσσονται μὲ φυσικὸ τρόπο. Τὸ ἐγκλημα φέρνει ἐνοχὴ καὶ φόβο, ὁ φόβος γεννάει τύψεις, οἱ τύψεις μεταμορφώνονται σὲ ἐφιάλτες, ἡ ζωὴ γίνεται ἀφόρητο βάρος πὺν μόνον ἡ μετάνοια καὶ ὁ πόθος γιὰ λύτρωση μποροῦν νὰ τὸ ἐλαφρύνουν. Μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴν προσωπικὴ του πάλη μὲ τίς ἐνοχῆς καὶ τίς σκοτεινὲς δυνάμεις ἐνὸς βασιανιστικοῦ φόβου ἀποκάλυψης τῆς ταυτότητάς τοῦ ἐγκληματία, ἀναδύεται κεκαθαμένος ὁ ἐξιλεωμένος Ρασκόλνικοφ πὺν ὀδεύει πρὸς τὴ σωτηρία. Τὴ λύ-

12. Τροπάριον Κασσιανῆς.

τρωση τὴν κέρδισε μὲ τὶς δυνάμεις του, μὲ τὸν προσωπικό του ἀγώνα κατατρόπωσε τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας, καὶ στο τέλος βγαίνει νικητὴς, ξαναγεννημένος, ἔχοντας στο πλευρό του τὴν ἀγάπη τῆς Σόνιας, ποὺ τὴν κερδίζει καὶ αὐτὴν μὲ τὴ μετάνοιά του. Ἡ λύτρωσή του ὀφείλεται στὸν ἀγώνα ποὺ κατέβαλε ὁ ἴδιος γιὰ νὰ κατακτήσει τὴ σωτηρία. “Ἄλλ’ ὁ Ρασκολνικόφ ἀνεγεννήθη, τὸ εἴξευρε, τὸ ἠσθάνετο εἰς ὅλην τὴν ὑπαρξίν του, καὶ ἡ Σόνια, ἡ Σόνια ἔζη τὴν ζωὴν τοῦ Ρασκολνικόφ”¹³.

Ἄν ὑπάρχει μετάνοια γιὰ τοὺς ἁμαρτωλοὺς τοῦ Παπαδιαμάντη, φαίνεται πὼς δὲν εἶναι στο χέρι τους νὰ τὴν κατακτήσουν “ἀντὶ μακρῶν καὶ ἐπιμόχθων ἀγώνων”. Ἡ μετάνοια καὶ τὸ ἔλεος ἔρχονται ἀπὸ τὸ Θεό, τὰ χορηγεῖ ὁ Θεός, δὲν τὰ κατακτάει ὡς ἀξιομισθία τῶν κόπων του ὁ ἄνθρωπος, ὅσο ἄξιος καὶ νὰ ἔχει γίνεαι ἀπὸ τὸν πνευματικό ἀγώνα ποὺ καταβάλλει γιὰ νὰ τὰ ἀποκτήσει. Ὁ ἄνθρωπος ἐπιθυμεῖ τὴ μετάνοια, θέλει νὰ ἀλλάξει τὴ ζωὴ του, ὀδεύει διαρκῶς πρὸς τὴν πηγὴ τοῦ ἔλεους, ἀλλὰ παρὰ τὶς ἀγαθές του προθέσεις, προσκόπτει πάντα στο κακὸ ποὺ τοῦ κόβει τὰ φτερά. Ἡ ἀσθένεια τῆς σαρκὸς εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν προθυμία τοῦ πνεύματος, τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας εἶναι ἰσχυρότερο ἀπὸ τὶς ἀγαθές του προθέσεις. Αὐτὸ τουλάχιστον παραδέχεται ἡ μοναχὴ Ἀγάπη στο *Ἐμποροὶ τῶν ἐθνῶν*, ὁμολογώντας στὴ διάρκεια τῆς ἐξομολόγησής της πὼς δὲν ὑπάρχει ἀληθὴς μετάνοια. Ἡ ἁμαρτία της γίνεται ἡ αἰτία τοῦ θανάτου της. Τὰ παραπέρα ἀφήνονται στο ἄμετρον ἔλεος τοῦ Θεοῦ, στὴ θεία δικαιοσύνη.

Γιὰ τὸν Ντοστογιέφσκη ὁ ἀγώνας δὲν τελειώνει, παρέχεται σὲ ἀντάλλαγμα τοῦ ἀνεκτίμητου δώρου τῆς ἐλευθερίας ποὺ πρέπει νὰ κατακτηθεῖ μὲ ἐπιμόχθο ἀγώνα· ὁ δημιουργὸς τοῦ Ρασκόλνικοφ θέλει τὸν ἥρωά του νὰ ἀγωνίζεται διαρκῶς, νὰ παλεύει μὲ τὶς δικές του δυνάμεις στὴν κατάκτηση τοῦ καλοῦ, νὰ μάχεται ἀδιάκοπα γιὰ τὴ σωτηρία του. “Ὁ Ρασκολνικόφ ἠγνώνει ὅτι ὁ νέος βίος δὲν θὰ τῷ παρείχετο δωρεάν, καὶ ὅτι ἔμελλε νὰ τὸν ἀποκτήσῃ ἀντὶ μακρῶν καὶ ἐπιμόχθων ἀγώνων”¹⁴. Ἡ ἐλευθερία τοῦ Ρασκόλνικοφ, ὅπως καὶ κάθε σύγχρονου ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας, πληρώνεται μὲ τὸ ἀντίτιμο τῶν ἀτομικῶν λύτρων τῆς ἐξαγορᾶς αὐτοῦ τοῦ τυραννικοῦ δικαίωματος, ποὺ ἀνταμοίβεται ἀπὸ τὴν κοινωνία μὲ μιὰ νέα ἀνεξάρτητη ζωὴ, ἀνεκτίμητη στὴν αὐτάρκειά της. Ἡ προϋπόθεση τῆς σωτηρίας ἐστιάζεται στὸν ἄνθρωπο, πάνω του πέφτει τὸ βιά-

13. ΔΟΣΤΟΓΕΦΣΚΗ Θ., *Τὸ ἔγκλημα καὶ ἡ τιμωρία*, μετάφρασις Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, Ἰδεόγραμμα, Ἀθήνα 1992, σ. 498.

14. *Ὁ.π.*, 499.

ρος του επίμοχθου έργου της απολύτρωσης, που του αποδίδεται με αντάλλαγμα τη συγχώρεσή του, του χαρίζεται γενική άμνηστεια, και η ευκαιρία να ξαναρχίσει τη ζωή του. Και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, το τίμημα της ασυγχώρητης άποτυχίας στην εποχή μας είναι βαρύν και άσήκωτο. “Άλλ' ένταυθα άρχεται δευτέρα ιστορία, ή ιστορία της μακρῶς παλιγγενεσίας ένός ανθρώπου, της βαθμιαίας αναπλάσεως, της από κόσμου εις κόσμον μεταβάσεώς του”¹⁵. “Όσο και να ψάξομε δέν πρόκειται ποτέ να συναντήσομε τέτοια περίπτωση αναπλασμένου, ξαναγεννημένου και αναμορφωμένου ανθρώπου στο έργο του δημιουργού της Φραγκογιαννούς και άλλων άποτυχημένων ψυχών, της μοναχῆς Άγάπης, του μπαρμπα-Γιαννιού του Έρωτα και του άλλου Γιαννιού της *Μαυρομανηλοῦς*, της Χριστίνας της δασκάλας, της Ουρανίτσας, του παιδιού που λοξοδρόμησε για πάντα και έχασε το δρόμο του στα *Δαιμόνια στο ρέμα*, του βοσκου που έπαψε για πάντα να είναι φυσικός άνθρωπος στο *Όνειρο στο κῆμα*, του άνιατου στον πόνο του αφηγητή της *Φαρμακολύτριάς*, του γερο-Κουμενή στη *Στοιχειωμένη καμάρα*, και τόσων άλλων βασανισμένων άμαρτωλῶν.

Για τον Παπαδιαμάντη ή μετάνοια έρχεται από τὰ έσχατα, εισέρχεται στην καρδιά του τυραννισμένου άμαρτωλου σαν θεϊκό δῶρο, άνεξάρτητο από τις προσπάθειες και τον άγώνα του ανθρώπου να την κατακτήσει. ‘Ο άνθρωπος μπορεί να την επιθυμεί για χίλιους δυο άσχετους προς τη σωτηρία του, άθέμιτους λόγους. Πιθανό να την επιθυμεί για να την προσφέρει ως δῶρο στο Θεό, για προσωπικούς λόγους άπαλλαγῆς του από τύψεις, από τὸ βάρος της έννοχῆς, από φρικτούς εφιάλτες, ως άνταμοιβή του άγώνα του για λύτρωση και σωτηρία. Άλλά αυτός που εισέρχεται πρώτος στον Παράδεισο με τὸ Χριστό, δέν καταβάλλει τὸ τίμημα της μετανοίας του, επικαλείται μόνο τὸ έλεος του Θεου και του ζητάει να τον μνημονέψει στη Βασιλεία του. Τη Βασιλεία επικαλείται, κατανιώντας αυτό που προανάγγελλε τὸ έρημικὸ τρυγόνι όταν συνέδενε τη μετάνοια με τη Βασιλεία: “μετανοείτε· ήγγικε γάρ ή βασιλεία τῶν οὐρανῶν”¹⁶. Έκεί πρέπει να έστιαστεί ὁ νοῦς, στον πόθο της Βασιλείας, στο έσχατο *μετά του νοεῖτε*, και αυτό έρχεται μοναχά ως δῶρο του Θεου, ὄχι του ανθρώπου, “τῷ παρέχεται δωρεάν”, σφραγῖς δωρεᾶς πνεύματος άγίου. “Η μετάνοια δῶρον έστιν οὐράνιον... δεξώμεθα παρὰ Θεου την μετάνοιαν ίατρεύουσαν ήμᾶς, οὐ γάρ ήμεῖς αὐτῷ ταύτην προσάγομεν, άλλ' αυτός ταύτην ήμῖν έχορήγησεν”¹⁷.

15. ‘Ο.π.

16. *Ματ. Γ'*, 2.

17. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Περί μετανοίας*, 7, 3.

Στή Σκοτεινή Σπηλιά τῆς δόθηκαν τὰ τελευταῖα σημεῖα τῆς λυτρωτικῆς θεοδικίας πού πλησιάζει. Ἐκεῖ κατέβηκε στὰ σκοτεινὰ ἄδυτα τῆς ψυχῆς της, στήν προσωπική της εἰς Ἄδου κάθοδον στήν προσπάθειά της νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὸν ἑαυτό της. Αὐτὸ εἶναι τὸ τελευταῖο ἄντρο τῆς δαιμονόπληκτης Ναϊάδος, ἐκεῖ “τὸ κῆμα ἀνωρθοῦτο, ἐπήδα, ἔπληττε τὴν ἄνω φλιὰν τοῦ στομίου, κατέπιπτε, πάλιν ἀνεπήδα, ἐξέπεμπε μακροὺς ὠρυγμοὺς μανίας ἀπὸ τὶς ἀποθαλασσιῆς τοῦ βορρᾶ, πότε στεναγμοὺς πόνου καὶ πάθους ἀπὸ τὴν φουσκοθάλασσαν. Κάτω εἰς τὸ βάθος τὸ ἄπατον, μυστήριον καὶ σκότος σαλεῦον.” (512, 33· 513, ·4) Ἡ φύση πού χαμογελοῦσε καλοσυνᾶτα βγάζει τώρα λυσσαλέους ὠρυγμοὺς, στεναγμοὺς πάθους, βάζει σὲ ἐφαρμογὴ τοὺς δικούς της αἰώνιους, παράλογους κανόνες, αὐτοὺς πού λειτουργοῦν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ τοὺς δικούς του λογικοὺς κανόνες, τὸ ἄντρο μεταβάλλεται σὲ στέρνα, τὸ νερὸ τῆς στέρνας βρυχᾶται μὲ ρόγχους καθὼς τὴν κυνηγοῦν τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης μὲ παφλάζοντες ρόγχους - Φόνισσα! - Φόνισσα! Αὐτὲς οἱ ἄγριες ὠρυγῆς ἀντιφωνοῦν “βαθιά, μέσα εἰς τὰ στέρνα της” ὅπου ἀκούει “τὰ κλαυθυμυρίσματα τῶν ἀκάκων νηπίων.” (514, 24). Σὰν φτάνει στοῦ Πουλιοῦ τῆ Βρύση, μέχρι καὶ τὰ πετεινὰ τ’ οὐρανοῦ μακραίνουν ἀπὸ τὴν πηγὴ ἔντρομα καὶ ἀγριεμένα μόλις τὴν ἀντικρίσουν.

Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀληθὴς μετάνοια, ἔξω ἀπὸ αὐτὴν πού χορηγεῖ ὁ Θεός, γιὰ τὴ Φραγκογιαννοῦ, τὴ Χαδούλα, τὴ Γιαννοῦ, τὴ Φράγκισσα. Πόσα πρόσωπα ἔχει αὐτὴ ἡ Λάμια πού ξέφυγε ἀπὸ τὸ ἄντρο της; Μέχρι πότε θὰ ξεφεύγει ἀπὸ τὴ θεία χάρις μὲ τὰ φτωχὰ της προσήματα, τὶς νησιεῖς, τὶς μετάνοιες, τὴν ψευτο-εὐλάβεια, τὰ γιατροσόφια της; Μέχρι πότε θὰ ἀναβάλλει τὴν ἐξομολόγησή της, μέχρι πότε θὰ ἐναποθέτει τὶς ἐλπίδες της σὲ σχήματα ἀπόδρασης ἀπὸ τὴ δικαιοσύνη τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπὸ τὶς τύψεις της; Πόσο σκοτάδι κρύβεται μέσα στὰ βάθη τῆς ψυχῆς της, πὺθὺν καὶ ἀπὸ τὸ σκοτάδι τῆς Σκοτεινῆς Σπηλιάς, πὺθὺν καὶ ἀπὸ τοὺς στεναγμοὺς πόνου καὶ πάθους τῆς φουσκοθάλασσης πού μυρολογᾷ τὰ πάθια καὶ τοὺς καημοὺς τοῦ κόσμου!

* * *

Ἡ Φόνισσα εἶναι σκοτεινὸ ἔργο. Σκοτεινὸ ἔργο ὅμως πού ἀφήνει νὰ διαφανεῖ ἡ πιθανότητα τοῦ φωτός. Ὁ Παπαδιαμάντης τὸ συνέγραψε παράλληλα μὲ τὴ μετάφραση ἐνὸς ἄλλου σκοτεινοῦ ἔργου, τοῦ *Δράκουλα* τοῦ Μπράμ Στόουκερ, πού δὲν ἀφήνει νὰ διαφανεῖ κανένα φῶς μέσα στὴ νύχτα ὅπου ζωντανεῖται ὁ νεκρὸς στὴ ζωνεκροφιλία του. Τὰ δύο ἔργα κυκλοφόρησαν τὴν ἴδια χρονιά, τὸ 1903. Καὶ τὰ δύο πραγματεύονται θέματα πού ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὴν

ἀλλοίωση τῆς φύσης. Ἡ Φόνισσα ἀλλοιώνει τὴ φύση παρεμβαίνοντας στὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ, ὁ Δράκουλας ἀλλοιώνει τὴ φύση ἀρνούμενος μὲ τὴ νεκροφάνειά του τὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ. Ἀκολουθεῖ δικούς του κανόνες “ζώνεγκρης” ὑπαρξῆς. Ὁ θάνατος ἔχει ἐπέλθει στὸν ἄνθρωπο μετὰ τὴν πώση, σὰν φυσικὴ ἀπόληξη τῆς ζωῆς γιὰ νὰ μὴν διαιωνισεῖ τὸ κακὸ, “ἵνα μὴ ἀθάνατον ᾖ τὸ κακόν”.¹⁸ Ὁ Δράκουλας θέλει νὰ βασιλεύει τὸ κακὸ αἰώνια καταργώντας τὴ φυσικὴ ζωὴ καὶ τὸ φυσικὸ θάνατο. Αὐτὸ τὸν ἀδόκιμο ὄρο, “ζώνεγκρος”, ἐπινοεῖται ὁ μεταφραστὴς γιὰ νὰ περιγράψει μιὰν ἀδόκιμη ὑπαρξῆς πὺν δὲν ἐπιδέχεται οὔτε ζωντανὴ οὔτε νεκρικὴ ἐκφορὰ. Καὶ Ὁ Ἀόρατος τοῦ Ε. Γ. Οὐέλλς, πὺν μεταφράζει δύο χρόνια νωρίτερα, τὸ 1901, ἀλλοιώνει τὴ φύση γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τὶς ἰδέες του στὸν κόσμο. Ὁ λαμπρὸς ἐπιστήμονας πὺν γίνεται ἀόρατος χρησιμοποιεῖ τὴ γνώση πὺν τοῦ παρέχουν οἱ ἐπιστημονικὲς μέθοδοι γιὰ νὰ κατακτήσει τὸν κόσμο καὶ νὰ ὑποτάξει τὴν ἀνθρωπότητα στὸ θέλημά του. Ἐχει κατανοήσει δηλαδὴ εἰς βάθος τὸν πραγματικὸ λόγο ὑπαρξῆς τῆς ἐπιστήμης καὶ σπεύδει νὰ τὸν θέσει σὲ ἐφαρμογή.

Ὁ Παπαδιαμάντης ἦταν ἀπόλυτα ἐξοικειωμένος μὲ αὐτὲς τὶς τάσεις τῆς δυτικῆς λογοτεχνικῆς παράδοσης, ἡ ὁποία ἐνασχολήθηκε μὲ καταπληκτικὴ ἐμμονὴ μὲ τὸ θέμα τῆς ἀλλοίωσης τῆς φύσης καὶ καθυπόταξῆς της στὸ ἴδιον θέλημα τῶν διαχειριστῶν της. Τὸ ζήτημα ἐμφανίζεται στοὺς μέσους χρόνους στὸν τευτονικὸ κόσμο μὲ τὸ μῦθο τοῦ Φάουστ. Στους νεώτερους χρόνους προσλαμβάνει νέα ὑπόσταση μὲ τὸν Φράνκεσταϊν τῆς Μαίρης Σέλλεϋ. Ὁ ὑπότιτλος τοῦ ἔργου εἶναι “ὁ νέος Προμηθεὺς”. Καὶ ὁ παλαιὸς Προμηθεὺς διαχειρίστηκε τὴ φύση, μεταβίβασε τὴ φωτιὰ, δηλαδὴ τὸ φῶς, ἀπὸ τὴ σφαῖρα τῶν θεῶν στὴ σφαῖρα τῶν ἀνθρώπων, γιὰ τὸ καλὸ τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ ὀλοένα πὺν τυραννικὰ ἐπιβαλλόμενη ἐπιστῆμη στὴν ἀνθρώπινη σφαῖρα, στὸ φωτεινὸ αἰῶνα τοῦ προοδεύοντος δυτικοῦ κόσμου τῆς ἐποχῆς τῆς Σέλλεϋ, διαχειρίζεται τὴ φύση γιὰ νὰ τὴν κατευθύνει στὶς δικῆς της τεχνολογικὲς ἐφαρμογὲς στοχεύοντας στὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀλλοίωση τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖο ἔχει τώρα τὴ δυνατότητα νὰ παράγει ὡς προῖόν τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης στὸ ἐργαστήριον.

Βρισκόμαστε στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα, τὴν ὥρα πὺν σημαίνει ἡ κατάργηση τῶν ἀρχῶν τοῦ φυσικοῦ δικαίου, τόσο στὴ δικανικὴ ὅσο καὶ στὴν ἠθικὴ τους μορφή, καὶ ἐμπεδώνεται ἡ ἀντικατάστασή τους ἀπὸ τὴ νοησιαρχικὴ ἀντίληψη περὶ δικαιωμάτων καὶ τὴν ὀρθολογικὴ ἐφαρμογὴ τῆς γνώσης στὸ νεοεκκολαπτόμε-

18. ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως*, κεφ. 82.

νο τομέα τῶν τεχνολογικῶν ἐφαρμογῶν, τῶν ὁποίων ἀπώτερος σκοπὸς εἶναι ἡ ἀλλοίωση (ἢ μετάλλαξη) καὶ ἡ σταδιακὴ κατάργησις τῆς ἔννοιαι (καί, ἐννοεῖται, τῆς πραγματικότητος) τῆς φύσεως. Ὁ νέος ὁμῶς Προμηθεὺς, τὸ νέο ἐπιτεῦγμα τῆς ἐπιστήμης, πού δημιουργεῖται μὲ αὐτὸ τὸν ἀφύσικο τρόπο, δὲν κατασκευάζεται γιὰ νὰ βοηθήσει, ἀλλὰ γιὰ νὰ καταστρέψει τὴν ἀνθρωπότητα. Τὸ μαρὸν πνεῦμα πού εἰσβάλλει στὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, μόλις ἀποδράσει ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον, προβαίνει στὴν πρώτη καταστροφικὴ του πράξι. Τὸ νέο τέρας τῆς ἐπιστήμης, ὁ Φράνκεστάιν, στὴν πρώτη του ἐπαφὴ μὲ τὴν χαρὰ τῆς ζωῆς, ὅταν ‘παίζει’ μὲ τὸ κοριτσάκι στὴν ὄχθη τῆς λίμνης, τὸ πνίγει στὰ νερά της.

Καὶ ἡ Χαδοῦλα ἢ Φράγκισσα καὶ ὁ Φράνκεστάιν εἶναι ἀλλοιώσεις τῆς φύσεως, ἐνσαρκώσεις τοῦ κακοῦ πού πνίγουν τὴν ζωὴ¹⁹. Δὲν τοὺς χωραεῖ ἡ φύσις στὸν κόσμον της γιὰ τὸ ἔργο τους μεταλλάσσει τὴν ἴδια τὴν ὑπόστασι τῆς φύσεως. Δὲν τοὺς χωραεῖ καμιά κοινότητα ἀνθρώπων γιὰ τὰ ἔργα τους ἀλλοιώνουν τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ πάντες τοὺς κυνηγᾶνε, τοὺς ἐμέσσουν σὰν ἀπόβλητα πού μολύνουν τὴν κοινότητα. Ὁ Παπαδιαμάντης ἀντιλαμβάνεται αὐτὴ τὴν ἀλλοίωση σὰν ἀμάρτημα ἰσότιμο μὲ φόνον πού διαπράττεται κατὰ τῶν καλῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ. Σὰν ἀνθρώπος πού κατανοεῖ τὴν ἐποχὴν του σὲ ὅλο τὸ φάσμα τῆς πολυπλοκότητος πού τὴ διακρίνει, οἰκτίρει τὴν ἀλλοίωση τῆς φύσεως, ἢ ὁποία συνόδευε πάντοτε τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ δὲν εἶχε φτάσει ποτὲ σὲ τέτοιο σημεῖο ἔκπτωσις ὅσο στὴν ἐποχὴ τῶν τεχνολογικῶν ἐφαρμογῶν τῆς ἐπιστήμης πού προαναγγέλεται στὴν ἐποχὴν του.

Αὐτὸς εἶναι ὁ μοναδικὸς λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο στηλιτεύει σὲ κάθε της μορφὴ τὴν πρόοδο, αὐτὴν πού συμβάλλει στὴν ἀποξένωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ φυσικὸ περιβάλλον του, αὐτὴν πού εἰσάγει νέα ἦθη, ὅπως στὸ *Πολιτισμὸς εἰς τὸ χωρίον*, καὶ γίνεται πρόξενος θανάτου. “Ξένοι ἐρχόμενοι ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη τῆς

19 Στὶς γλώσσες τοῦ δυτικοῦ Βορῶ, ἢ φυλετικῆ ἀρχικῶς ἔννοια τοῦ Φράνκ (Φράγκου), προσλαμβάνει σὺν τῷ χρόνῳ ἠθικὰ χαρακτηριστικά. Ὁ Φράγκος προικίζεται μὲ εὐλικρίνεια καὶ ἐντιμότητα (frankness), ἐλεύθερη βούλησι (franc arbitre εἶναι ἰσότιμο τοῦ libre arbitre), κάνει καθαρὰ συναλλαγὰς (franc jeu), λόγῳ τῆς ἀκεραιότητός του χαιρεῖ ἀπαλλαγῆς φόρου (franchise) φέρεται ἀποφασιστικὰ ἀποφεύγοντας πολὺπλοκούς χειρισμοὺς à la byzantine (franchement), μέχρι καὶ τὰ μαδέρια πού χρησιμοποιεῖ εἶναι φτιαγμένα ἀπὸ καλὸ ξύλον (bois franc). Ἡ πρώτη ἠθικῆς φύσεως ἀμφισβήτησι τοῦ ὄρου στὴ λογοτεχνία ἐμφανίζεται μὲ τὸν τύπον *Φράνκενστάιν* τῆς Σέλλεϋ. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀκολουθεῖ αὐτὸ τὸ πρότυπον ὁ Παπαδιαμάντης τονίζοντας τὸ *Φράγκισσα* τῆς Χαδοῦλας, πράγμα πού μποροῦμε νὰ ἐκτιμήσομε καὶ μὲ ἄλλα κριτήρια, τώρα πού ξέρομε τὶς ἰδιοτυπίας τῶν ὀνομάτων πού προσδίδει στοὺς χαρακτήρες του, τόσο στὸ κυρίως, ὅσο καὶ στὸ μεταφραστικὸ του ἔργο.

Ἑλλάδος, τὰ ἴπλεον πολιτισμένα, εἶτε ὑπάλλληλοι τῆς κυβερνήσεως, εἶτε ἔμποροι, ἐκόμιζον νέας ἐλευθέρας θεωρίας περὶ ὄλων τῶν πραγμάτων. Οὗτοι τὴν αἰδῶ καὶ τὴν συστολὴν ὠνόμαζον βλακείαν... τὴν διαφθορὰν καὶ τὴν λαγνεῖαν ὠνόμαζον ἑφυσικά πράγματα” (480. 31-36). Αὐτὰ τὰ ἑφυσικά πράγματα” ποὺ εἰσάγονται γιὰ νὰ ἐκτοπίσουν τὰ ὄντως ἑφυσικά πράγματα” τοῦ τόπου, γίνονται αἰτία νὰ πιασεῖ ἔγκυος ἡ Μαρούσα ἀπὸ ἕνα νεοφερμένο ὑπάλλληλο τῆς κυβερνήσεως ἢ ἀπὸ κάποιον ἔμπορο, καὶ νὰ καταφύγει σὲ μιὰ ἄλλοίωση” τῆς ἐγκυμοσύνης της, ποὺ ἐξαλείφεται μόνο μὲ τὸ θάνατο τοῦ ἐμβρύου. Μὲ τὴν ὑποχρεωτικὴ παιδεία περνᾶνε ἀπὸ τὸ χωριὸ πολιτισμένες, προοδευτικὲς δασκάλες, σὰν τὴ νεοφερμένη μὲ τὰ φωτισμένα μυαλά, ποὺ δὲν διδάσκει στὰ παιδιὰ πολλὰ γράμματα, “ἀκόμη ὀλιγώτερα χειροτεχνήματα, ἀλλὰ μόνον τὰ ἐμάνθανε ἑνὰ λάβουν θάρρος” καὶ νὰ μὴν κάνουν ἑσὰν σκιασμένα” καὶ σὰν βουνίσια”, καὶ ἐκήρυττεν ὅτι ἦτο καιρὸς πλέον νὰ ἑχειραφετηθῶσιν” (470, 16-18) ... “ἀλήθεια, τὰ κορίτσια τοῦ Σχολειοῦ, εἶχαν μάθει καλοὺς πολιτισμένους τρόπους ἀπ’ αὐτὲς τὶς δασκάλες: ... αἱ παιδίσκαι τοῦ Στόιου καὶ τοῦ Λεγαντῆ εἶχον μάθει μὲτὰ μαρὲν, καὶ καρρέ, ἀκόμη καὶ τρανσπαράν” καὶ τὸ θυγάτριον τοῦ Σταμάτη τοῦ Μπλατσίνη εἶχε μάθει εἰς ἕνα μονότονον, ἀχρωμάτιστον ἦχον διάφορα ἀνόητα τραγουδάκια...” Αὐτὴ εἶναι ἡ σπουδαία πρόοδος ποὺ φέρνει ὁ πολιτισμός. Τὴ συγκρίνει μὲ τὸν τρόπο ποὺ πορευόταν ἡ κοινωμία τοῦ νησιοῦ, ὅπως τὴ γνώρισε στὰ νῆατα του, καὶ βρίσκει τώρα αὐτὴ τὴ μοντέρνα πρόοδο νὰ κουτσαίνει, νὰ μὴν μπορεῖ νὰ σταθεῖ στὰ πόδια της, νὰ σωριάζεται καταγῆς, νὰ τὴ στήνουν ὄρθια γιὰ νὰ ξαναπάρει καὶ πάλι τὰ πόδια της μὲ σκουντήματα καὶ στραβοπατήματα. “Ὁ κόσμος θὰ ἐξακολουθῆ πάντοτε νὰ βαδίζει ἔμπρός, πότε κούτσα-κούτσα, πότε σῆκω-πέσε: μὲ σκιρτήματα μονοπόδαρα, μὲ σκοντάμματα, ἢ μὲ βήματα καρκίνου.”²⁰

Καὶ ὅμως, ὅταν τὰ πλάσματα τοῦ Θεοῦ ἦταν ἀνεπιτήδευτα καὶ σὰν βουνίσια” καὶ κάνουν ἑσὰν σκιασμένα”, καὶ σκαρφάλωναν στὰ ὄρη καὶ κατέρχονταν στὶς κοιλάδες μὲ τ’ ἀγριμάκια τους, σὰν τὸν ἡλιοκαμένο, τὸν ὠραῖο, καστανόμαλλο, ἔφηβο βοσκό, ποὺ γύριζε στοὺς λόγγους, στὰ φαράγγια, στοὺς γιालοὺς καὶ στὰ βουνά, ἦταν ἀκόμη φυσικοὶ ἄνθρωποι. Καὶ αὐτὸς ὁ ὠραῖος ἔφηβος εἶχε

20. *Τῆς Δασκάλας τὰ μάγια*, 4. 325, 14-22· 326, 8-10. Παραπέμπω τὸν ἀναγνώστη στὸ ἐξαίρετο δοκίμιο τοῦ Λάκη Προγκίδη, “Ποιὰ παράδοση καὶ ποιὰ πρόοδος;” ὅπου συζητεῖται διεξοδικὰ ἡ ἰδιαίτερη σχέση τοῦ Παπαδιαμάντη μὲ τὴν πρόοδο. Ἡ ὁμιλία ἐγινε στὴ Θεσσαλονίκη τὸν Σεπτέμβριο 2011 καὶ ἀναρτήθηκε στὴν Ἑβδομαδιαία Ἀντιφωνική Ἐπισκόπηση (11/11/2011 ἕως 17/11/2011), στὴν ἠλεκτρονικὴ διεύθυνση antifono.gr

δάσκαλο, αλλά τί δάσκαλο, ὄχι κανένα πολιτισμένο, κομψευόμενο, νεοφερμένο Ἀθηναῖο, ἀλλὰ ἄνθρωπο κοσμογυρισμένο, προικισμένο μὲ βίο καὶ πολιτεία, πὺν εἶχε βγάλει τὰ ράσα γιὰ χάρη τοῦ σεβντᾶ, εἶχε κλέψει μιὰ Τουρκοπούλα χανούμισα πὺν ἀγάπησε ἀπὸ τὸ χαρέμι κάποιου πασά στὴ Σμύρνη, τὴ βάπτισε, τὴν παντρεύτηκε, καὶ στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια περιφερόταν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, διδάσκοντας στὰ σχολεῖα τοῦ ἀπελευθερωμένου τόπου· καὶ ὅταν ἔφαγε τὴ ζωὴ μὲ τὸ κουτάλι, τακτοποίησε τὴν οἰκογένειά του, ξαναφόρεσε τὰ ράσα “κ’ ἐγκατεβίωσεν ἐν μετανοίᾳ εἰς τὸ Κοινόβιον τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.”²¹, παίρνοντας τὸ ὄνομα Σισώης. Ὁ ἔφηβος βοσκὸς πὺν φυλάει τὸ κοπάδι τοῦ μοναστηριοῦ μαθαίνει κάτι κολλυβογράμματα ἀπὸ τὸ γέροντα τὸν Σισώη, φεύγει ἀπὸ τὸ νησί του, βγάζει δύο ἱερατικὲς σχολές, καὶ γίνεται δικηγόρος. Μὲ ἰδιαιτέρη εὐφυολογία, πὺν ἀγγίζει συχνὰ τὰ ὄρια τῆς εἰρωνικῆς αὐτοκρισίας, καταλήγει ὁ συγγραφέας “Ἀφοῦ ἐπέρασα ἀπὸ δύο ἱερατικὰς σχολὰς, ἦτο ἐπόμενον!”²²

Ἐδῶ ἡ ἀλλοίωσις τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου περνᾷ μέσα ἀπὸ τὸ ἱερατικὸ στάδιο καὶ τὸ δικηγορικὸ ἐπάγγελμα. Ὁ πόθος του νὰ ξαναγίνει ‘φυσικὸς ἄνθρωπος’ θὰ παραμένει ἀνεκπλήρωτος²³. Σὰν πολιτισμένος καὶ τελειοποιημένος ἐπαγγελματίας τώρα, θὰ εἶναι γιὰ πάντα δεμένος στὴν αὐτὴ τῶν ἀφεντικῶν του, “ὡσπερ κύων ἐπὶ δεσμοῦς”²⁴, μὲ τὸ “σχοίνισμα τῆς κληρονομίας” ὡς ἀνεκτίμητο franchise. Φαίνεται πὺς ἡ παραπλάνησι ἀρχίζει νωρὶς στὴ ζωὴ, δὲν προλαβαίνει κανένας νὰ ζήσει ὡς φυσικὸς ἄνθρωπος καὶ ἀλλοιώνεται ἀνεπανόρθωτα ἢ φύσις τῶν πραγμάτων, ἀρχίζει ἢ ἀντίστροφη μέτρηση, χάνεται γιὰ πάντα ὁ δρόμος καὶ ἀπλώνεται παντοῦ, μέρα-μεσημέρι, δαιμόνιο μεσημβρινό, τὸ σκοτάδι τῆς ἀγνωσίας. “Ἀνέβαινα καὶ ἀνέβαινα τὸ ρεῦμα, καὶ ὄλονεν ἐχάνομην... ὦ, ναί, εἶχε χαθῆ δι’ ἐμὲ ἡ εὐθεία ὁδός. La diritta via era smarrita... Οἶονεὶ σκότος ἠπλοῦτο ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ, τῆς ἀγνωσίας τὸ σκότος”²⁵.

Σὲ αὐτὴ τὴν ἀποπλάνησι, στὸ χάσιμο τοῦ δρόμου ὅπου χάνονται τόσα ἄλλα πράγματα, ἢ ἀθωότητα, τὸ φῶς, ἢ γνώσις, ἢ φύσις, ἢ κοινωνία, ἀκόμη καὶ ὁ ἔρωτας, ἢ ἀγάπη, ἢ ὄντως ζωὴ, γιὰ νὰ ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ μιὰ ἀπλὴ ἐπιβίωσι μεταξὺ ἀφύσικων πραγμάτων πὺν γεννάει τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας, τὸ σάβανο γίνεται ἐλπίς σωτηρίας, προάγγελος λύτρωσις, σύμβολο κάθαρσις καὶ ἐξι-

21. Ὅνειρο στὸ κῆμα, 3. 261, 18.

22. Ὅ.π. 273, 10.

23. “ὦ! ἄς ἤμην ἀκόμη βοσκὸς εἰς τὰ ὄρη!...” Ὅ.π. 273, 24.

24. Παροιμία, Ζ’, 22.

25. Τὰ Δαιμόνια στὸ ρέμα, 3. 243, 25-27, 32-33.

λασμοῦ. Πρὶν στείλει ὁ Θεὸς τὸ λυτρωτικὸ θάνατο στὴ Χαδούλα, τὴν ἐπισκέπτεται ὁ διακαμὸς του. Τὴν ὥρα πού ἀνεμίζει στὸν ἀέρα τὸ χρᾶμι τῆς ἀπὸ τὸ στόμιο τῆς Σκοτεινῆς Σπηλιᾶς, κἀνοντας σήματα στὰ καρᾶβια πού ἀρμενίζουν στὸ ἀνοιχτὸ πέλαγος, τῆς παίρνει ὁ ἄνεμος τὸ κουρέλι ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τῆς τὸ ρίχνει στὸ κεφάλι καὶ στοὺς ὤμους. Ἡ Γιαννοῦ βλέπει στὸ σημάδι αὐτὸ τὸ σάβανό τῆς καὶ χαμογελάει πικρά.

Λυτρωτικὸς ἔρχεται ὁ θάνατος, ἀναιρεῖ τὸ λευκὸ σάβανο τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας καὶ δικαιοῦνε ἐπιτέλους τὸν μπαρμπα-Γιαννιὸ τὸν Ἔρωτα καθὼς πέφτει στὴν κατεβασιὰ τοῦ δρόμου, πληγωμένος ἀπὸ τὸν ἀνιάτο σεβντά, κάτω ἀπὸ τὸ μπαλκόνι τοῦ ἄκαρπου ἔρωτά του. Καὶ τὸ χιόνι σωρεύεται στὸ στενό, “νὰ τὰ σκεπάσει, νὰ τὰ ἐξαγνίσει, νὰ τὰ σαβανώσει” ὅλα, καὶ στοιβάζεται πάνω του, τὸν καλύπτει μὲ τὴ λευκὴ του καθαρότητα καὶ γίνεται σεντόνι ἐξιλασμοῦ, σάβανο ἐξαγνισμοῦ, “διὰ νὰ μὴ παρασταθῆ γυμνὸς καὶ τετραχηλισμένος, αὐτὸς καὶ ἡ ζωὴ του καὶ αἱ πράξεις του, ἐνώπιον τοῦ Κριτοῦ, τοῦ Παλαιοῦ Ἡμερῶν, τοῦ Τρισάγιου”²⁶. Τὸν ἐξαγνίζει τὸ λευκὸ χιόνι, τὸν πλένει ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες του, “πλυνεῖς με καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι”²⁷, τὸν ντύνει μὲ “ἱμάτια λευκὰ ἵνα περιβάλλῃ καὶ μὴ φανερωθῆ ἡ αἰσχύνῃ τῆς γυμνότητός”²⁸ του, καθὼς τὸν εἶχε ἐξαγνίσει, τὴ λαμπρὴ μέρα τοῦ βαπτίσματός του, στὸ θάνατο καὶ στὴν Ἀνάστασή Του ὁ Τρισάγιος Θεός, ὅταν τὸν ἔλουσε μὲ τὴ χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος “ὁ δὸς ἡμῖν χιονοφεγγόφωτον φορέσαι στολήν ἐξ ὕδατός τε καὶ πνεύματος”²⁹.

Μήπως στὸ Ἄμαρτίας φάντασμα, “ἢ μακρὰ χιονόλευκος σινδών”, πού πέφτει ἀπὸ τὸ σκοινὶ ὅπου εἶναι κρεμασμένη, καθὼς περνάει ὁ ἀφηγητὴς μὲ τὴν ξαδέλφη του τὴ Μαχούλα κάτω ἀπὸ τὸ μπαλκόνι, “ἔπεσεν ἐπάνω εἰς τὰς κεφαλὰς μας· ἠπλώθη εἰς τὰς ὠμοπλάτας μας. Καὶ ἡμᾶς ἐκουκούλωσεν”, ἢ, μᾶς ἐσαβάνωσε καὶ τοὺς δύο” δὲν εἶναι οἰωνὸς τοῦ σημείου πού θὰ τοῦ φανερωθεῖ ὡς σύμβολον τοῦ κράτους τῆς ἁμαρτίας ἀργότερα στὴ βρῦση, μὲ τὴν ἐνόραση τοῦ λευκοῦ πράγματος, τοῦ “χιονολεύκου”, πού μοιάζει “μὲ χιτῶνα πάλλευκον, μὲ ἄσπιλον ἐσθῆτα παιδίσκες δεκαπενταέτιδος”, πού ἵπταται ἐναέριο πάνω ἀπὸ τὸ νερό; Ἀλλὰ ὅ,τι ἀγνὸ καὶ φυσικὸ ὑπῆρχε κάποτε στὴ ζωὴ του χάθηκε. Ἔπεσε ἡ Βασιλικὴ δροῦς, ἐξανεμίστηκε τὸ ὄνειρο πού κατόρθωσε κάποτε “νὰ σὺλ-

26. Ἐρωτας στὰ χιόνια, 3. 108, 12· 110, 15.

27. Ψαλμοί, Ν', 9.

28. Ἀποκάλυψις, Γ', 18.

29. Εὐχὴ τοῦ Μικροῦ Ἁγιασμοῦ.

λάβη με τὰς χεῖρας του πρὸς στιγμήν³⁰ πρὶν ἀφήσει τὸ νησί του γιὰ νὰ βγεῖ στὸν κόσμον “...Καὶ τώρα, μετὰ εἴκοσιν ἔτη” με καρδιὰ βαριά, περιζωσμένη με τὴν “ἄκανθα τῆς πικρᾶς ἀγάπης”, ζωσμένος με τὸ “ἔρπετον πάθος, τὸ δολερὸν”, πηγαίνει στὴν Ἁγία Ἀναστασία τὴ Φαρμακολύτρια, “ὄψὲ ἤδη τῆς ἡλικίας, λεία τοῦ πάθους καὶ ἔρμαιον”, μήπως καὶ θεραπεύσει τὸν πόνο του. Παντοῦ ἀντικρίζει ρημαδιὸ καὶ χαλάσματα, σπαράγματα πρωτινοῦ κάλλους, τὸν κερματισμὸ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, πού τὸν εἶχε γνωρίσει κάποτε ὁλόκληρο, ἀκέραιο στὴν πληρότητά του. “Καὶ ὁ ναῖσκος τῆς Ἁγίας εἶχε περιέλθει εἰς παρακμήν καὶ ἀτημελησίαν οἰκτρᾶν... Δύο εἰκόνες λαδωμένα καὶ φθαρμένα ὑπῆρχον μόνον εἰς τὸ τέμπλον τὸ σαπρόν... δύο κανδήλια ἡμιθραυσμένα ἢ ραγισμένα, ἢ βορεία πύλη τοῦ ἱεροῦ ἦτο ἄνευ θυρίδος, τὸ μόνον παράθυρον τὸ μεσημβρινὸν τοῦ ναοῦ ἄνευ παραθυροφύλλου, τὸ Θυσιαστήριον καὶ ἡ προσκομιδὴ, γυμνὰ καὶ ἀνεπίστρωτα, ἦσαν πλήρη κονιορτοῦ³¹”.

Γυρίζει σὰν φάντασμα στὰ χαλάσματα, με τὴν ψυχὴ νὰ δεσπόζεται “ὅλη ἀπὸ ἐν ὑπουλον πάθος” πού τὸν λιώνει, περνάει ὅλη τὴ νύχτα ἀγραυλιζόμενος χωρὶς νὰ αἰσθανθεῖ τὸ πέρασμα τῆς ὥρας, καὶ κατὰ τὰ ξημερώματα συναντᾷ τὴν ἑξαδέλφη του Μαχούλα πού γυρίζει ἀπὸ τὸν ἐλαιώνα. Ἀποθέτει τὸ καλάθκι τῆς με τὶς χαμάδες καὶ κάθεται σιμά του “ὑπὸ δένδρον ἐλαίας”, ἔτσι ὅπως εἶχε καθήσει, μετὰ ἀπὸ τὸ συμβᾶν με τὸ σεντόνι πού τοὺς σαβάνωσε στὸ Ἄμαρτίας φάντασμα, ἔξω ἀπὸ τὸ ἐκκλησιάκι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, “με τὸ καλάθιον τῆς... παρὰ τὴν ρίζαν τῆς ἐλαίας³²”. Στὴν οὐσία, αὐτὰ τὰ δύο ἀφηγηματα εἶναι ἓνα ἔργο, γραμμένο τὴν ἴδια χρονιά, με γεγονότα συμπλεκόμενα “ἀπὸ εἰκοσαετίας”, περιφερόμενα καὶ αὐτὰ σὰν φαντάσματα ἄχρονα, αἰωρούμενα μεταξὺ παρελθόντος καὶ παρόντος χρόνου, μεταξὺ εἰδώλων καὶ ἀγίων, μεταξὺ τῆς Σφιγγὸς πού ἐνδιαιτᾶται στὸ ἀρχαῖο ἐρείπιο καὶ τῆς Ἁγίας Μάρτυρος Ἀναστασίας στὸ ἐκκλησιδάκι τῆς, λειτουργούμενη μυστικῶς ἀπὸ τὴν αἰνιγματικὴ μορφή τῆς Μαχούλας, πού “ἦτο νύμφη, καὶ ἰέρεια καὶ γυνή³³”, πλήρη ὀραμάτων καὶ ὀνείρων, εὐχῶν καὶ ἐπωδῶν, διαδεχόμενα τὸ ἓνα τὸ ἄλλο χωρὶς συνοχὴ καὶ συνέχεια, με ἠθελημένες χρονικὲς ὑποστροφές, τοπικὲς παλινδρομήσεις, τροπικὲς ἀλληλοπεριχωρήσεις, μέσα σὲ μιὰ συνεχῶς ἐπιδιωκόμενη ἀπὸ τὸν ἀφηγητὴ ἀκαθοριστία καὶ ἀσάφεια πού τὰ διαπερνάει καὶ τὰ δύο ἀπὸ τὴν

30. Ὀνειρο στὸ κῆμα, 3. 273, 1.

31. Ἡ Φαρμακολύτρια, 3. 309, 5, 30-31· 310, 2· 309, 10-22.

32. Ἄμαρτίας φάντασμα, 3. 227, 24-25.

33. Ἡ Φαρμακολύτρια, 310, 24.

ἀρχή μέχρι τὸ τέλος. Τὸ θέμα τους πάντως εἶναι σαφές καὶ ἀναμπλόκητο: τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας.

Στὸ *Ἄμαρτίας φάντασμα*, τὸ λευκὸ σημάδι ποὺ αἰωρεῖται πάνω ἀπὸ τὴν κρήνη εἶναι ἕνας ἀγνὸς παιδικὸς ἔρωσ, σὰν αὐτὸν τοῦ *Ὀνειρο στὸ κῆμα*. Ἐνῶ ὅμως “ἡ Μοσχούλα ἔζησε, δὲν ἀπέθανε”, ὑπέκλυσε στὸ τέλος καὶ αὐτὴ στὴ φθορὰ, τὴν ἔφαγε ὁ χρόνος καὶ τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας, καὶ τώρα εἶναι “ἀπλὴ θυγάτηρ τῆς Εὐας, ὅπως ὄλαι”³⁴. Σὲ αὐτὸ ὅμως τὸ ἄντρο, ποὺ τὸ πλησιάζει τώρα ὁ ἀφηγητὴς “μὲ τρέμοντα γόνατα”, καὶ ὅπου εἶχε νὰ πατήσῃ τὸ πόδι του “ἀπὸ εἰκοσαετίας”, ζεῖ ἀκόμα ἡ μνήμη τοῦ ἔρωτα τῆς νεκρῆς δεκαπενταετίδος παιδίσκης “μὲ χιτῶνα ἀάλλευκον, μὲ ἄσπιλον ἐσθῆτα”, ποὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἐξιλαστήριου σαβάνου, γιατί δὲν πρόλαβε νὰ φθαρεῖ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ἔφυγε ὡς φυσικὸς ἄνθρωπος χωρὶς νὰ σπιλώσῃ τὴ χιονοφεγγόφωτον στολὴν τοῦ βαπτίσματος.

Ἄν ὅμως τὸ *Ὀνειρο στὸ κῆμα* εἶναι ἕνας ἐρωτικὸς ὕμνος ψαλμένος μὲ τὴν πνοὴ τοῦ ἐρωμένου ἀδελφιδοῦ πρὸς τὴ στακτὴν ἀδελφιδόν του³⁵, τὴν κόρη τῆς Μοσχούλα, τὴ θερμόαιμη “ὠραία μελαχροινὴ, κ’ ἐνθύμιζε τὴν νύμφην τοῦ Ἄσματος τὴν ἠλιοκαυμένην”³⁶, μὲ τὸ χνουδι ποὺ τὸ παρομοιάζει μὲ τὸ ἀπαλὸ τρίχωμα τῶν αἰγῶν τοῦ Γαλαὰδ καὶ “μὲ τὴν μικρὴν στέρφαν αἶγα, τὴν μικρόσωμον καὶ λεπτοφυῆ, μὲ κατὰστυλπνον τρίχωμα”³⁷, ποὺ δίνει καὶ σὲ αὐτὴν τὸ ὄνομα Μοσχούλα, στὸ *Ἄμαρτίας φάντασμα*, ὁ ἀφηγητὴς ἐμπνέεται καὶ ἐκεῖ ἀπὸ τὸ *Ἄσμα Ἄσμάτων* ὅταν περιγράφει τὸ φωτεινὸν πρᾶγμα τοῦ ὁράματός του στὴν κρήνη καὶ τὸ παρομοιάζει μὲ “τὸ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, τὸ λευκὸν κρίνον τῶν κοιλάδων”³⁸, ἀλλὰ τώρα, μετὰ εἴκοσι ἔτη, ἔχει κολλήσῃ πάνω του τὸ “μέγα μαυράδιον, μελανώτερον καὶ ἀπὸ τὴν πίσσαν, μελανώτερον καὶ ἀπὸ τὸ σκότος... μέγα καὶ ἀμέτρητον μαύρισμα ἐπὶ τοῦ ἀγνοῦ, τοῦ χιονολεύκου... εἶχε κολλήσῃ ἡ ἀπεχθὴς κάμπη”³⁹.

Καὶ αὐτὴ ἡ κάμπη εἶναι τὸ σκουλίκι ποὺ μῆξε μέσα στὸν καρπὸ στὸν κῆπο τῆς Ἐδέμ, σκῆνωσε στὰ σωθικὰ τῶν ἀνθρώπων, κατάφαγε τὶς σάρκες τους καὶ σάπισαν οἱ δερμάτινοι χιτῶνες ποὺ τὶς κάλυπταν. Ἀπὸ τὴ μιὰ τὸ καλὸ, τὸ κάλ-

34. *Ὀνειρο στὸ κῆμα*, 273, 3-4.

35. *Ἄσμα Ἄσμάτων*, Α΄, 13

36. *Ὀνειρο στὸ κῆμα*, 264, 15.

37. *Ὁ. π.* 264, 21.

38. *Ἄσμα Ἄσμάτων*, Β΄, 1. “Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν κοιλάδων”.

39. *Ἄμαρτίας φάντασμα*, 229, 20-26.

λος, ἡ δεκαπενταετής ἔφηβος τοῦ Ἰακώβου φάντασμα, σὺν ἄλλῃ ἀδικοχαμένη κόρη, τῆ σολωμική Φραγκίσκα Φράϊξερ, ἓνας ὁμορφος κόσμος, ἠθικός, ἀγγελικά πλασμένος, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ κακό, τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας, φθορὰ καὶ θάνατος. Χωνεμένα μαζί, ταγμένα νὰ βαδίζουν ἀχώριστα, ἀλληλοπεριχωρούμενα. Τὸ λευκὸ πρᾶγμα ποὺ βλέπει ὁ ἀφηγητὴς σέρνει πάνω του κολλημένη μιὰ κατάμαυρη κηλίδα, τὸ μαῦρο σκουλίκι τῆς φθορᾶς. Ἡ ζωὴ κολλημένη στὸ θάνατο, ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα δεμένα μαζί στὴ ζωὴ, χωρισμένα στὸ θάνατο. “Τὸ ὄραμα ἦτο διπλοῦν. Ἐπάνω εἰς τὸ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, τὸ λευκὸν κρίνον τῶν κοιλάδων, εἶχε κολλήσει ἡ ἀπεχθὴς κάμψη... Θεέ μου! Καὶ ἡ κάμψη ἐκείνη τίς ἦτο; Ἀληθεύει ὅτι ἀποτροπιάζεται ἡ φεύγουσα ψυχὴ, βλέπουσα τὸ φθαρτόν, σκοληκόβρωτον σκῆνος τῆς; Καὶ τὸ ἄσπιλον ἐκεῖνον ἀρνίον, τὸ θεόπλαστον σκῆνωμα, τῆς βασκανίας τὸ θῦμα, ἐκοιμάτο ἀπὸ εἰκοσαετίας εἰς τὸ κοιμητήριον τῶν θανόντων”⁴⁰. Τὸ λευκὸ τῆς ζωῆς, τὸ μαῦρο τοῦ θανάτου, τὸ μαῦρο ποὺ “ὡμοιάζε με ἁμαρτίας φάντασμα”. Ἀπὸ ἐκεῖ δὲν προβάλλει τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας;

Γιατί ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὁμορφιὰ τῆς φύσης, ποὺ τὴν ἀνεβάζει ὁ Παπαδιαμάντης σὲ τόσο λυρικό ὕψος πρὶν καὶ μετὰ ἀπὸ κάθε ἔγκλημα τῆς Φραγκογιαννοῦς, “διατί ἀπὸ ὅλην αὐτὴν τὴν λόχημν, τὴν ποικίλην καὶ πολύχρωμον καὶ ἀνθοφοροῦσαν νὰ ἐξέρχονται ἄκανθαι, συρίζουσαι γλώσσαί, ἔχιδναι;”⁴¹ Τὸ ἐρώτημα θὰ μπορούσε νὰ τεθεῖ καὶ ἀλλιῶς, μετὰ τὴν ἀναδρομὴ στὴ γένεση τοῦ κακοῦ, τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. Γιατί, ἀφοῦ φύτεψε ὁ Θεὸς τὸν Παράδεισο ἀνατολικά τῆς Ἐδέμ καὶ τοποθέτησε τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔπλασε, φύλακα τὸν Παράδεισο τῆς τρυφῆς, καὶ ἔβαλε “τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου καὶ τὸ ξύλον τοῦ εἰδέναι γνωστόν καλοῦ καὶ πονηροῦ”⁴², διάλεξε ὁ ἄνθρωπος ἄλλη ζωὴ, ὄχι ἐκείνη τοῦ δέντρου τῆς ζωῆς, ἀλλὰ αὐτὴν ποὺ βγῆκε ἀπὸ μέσα του, ἀπὸ τὸ πλευρό του, τὴ Ζωή-Εὐά (hawah, παράγωγο τοῦ hayah, ἀπαρ. τοῦ ζῶ) “καὶ ἐκάλεσεν Ἀδάμ τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ζωή, ὅτι αὐτὴ μήτηρ πάντων τῶν ζώντων.”⁴³;

Ὁ Θεὸς θέλησε νὰ τὸν προικίσῃ μετὰ τὴν γνῶση τῆς ἀθωότητος, τῆς ζωοποιου τοῦ φύσης ποὺ σκόρπισε εὐλογία στὴν Ἐδέμ, τῆς τρυφῆς τοῦ Παραδείσου, ὅπου ἔταξε τὸν ἄνθρωπο νὰ τὸν φυλάει καὶ νὰ τὸν καλλιεργῇ, “ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν”⁴⁴. Αὐτὴ ἡ ἀρχέγονη γνῶση ποὺ ἔρχεται μετὰ τὸ παράγγελ-

40. Ὅ.π., 229, 25-32.

41. Ὅ.π., 230, 7-9.

42. *Γένεσις*, Β', 9.

43. Ὅ.π., Γ', 20.

44. Ὅ.π., Β', 15.

μα “ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῆ, ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, οὐ φάγεσθαι ἀπ’ αὐτοῦ”⁴⁵, δὲν ἔχει νὰ κάνει τίποτα μὲ τὴν παντογνωσία, πὺν ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ πρᾶγμα, δὲν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ τὴν κάνει ποτὲ δική του, οὔτε μὲ τὴν κατάκτηση τῆς γνώσης (καὶ συνακόλουθα τῆς προόδου) πὺν ἐπιθυμεῖ ἀδιαλείπτως ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν πώση, οὔτε μὲ τὴ διάκριση, τὴν ὁποία ἤδη κατεῖχε ὁ ἄνθρωπος στὴν τρυφή τοῦ Παραδείσου, ἀλλὰ ἔχει νὰ κάνει τὰ πάντα μὲ τὴ δύναμη πὺν δίνει ὁ ἄνθρωπος στὸν ἑαυτό του, τὴ βούληση νὰ ἀποφασίζει ὁ ἴδιος γιὰ τὸ τί εἶναι καλὸ, τί κακὸ, μιὰ διεκδίκηση ἠθικῆς αὐτονομίας πὺν θέλει νὰ τὴ διαχειρίζεται ὁ ἄνθρωπος μὲ δικὰ του κριτήρια, πὺν ἀλλοιώνει μὲ τραγικὸ τρόπο τὴν ἀρχέγονη ἀθωότητα μὲ τὴν ὁποία εἶχε προικίσει ὁ Θεὸς τὸ πλάσμα του στὴν τρυφή τοῦ Παραδείσου.

Καὶ ἴσως ἐδῶ βρίσκεται τὸ κλειδί πὺν θὰ μᾶς ἀνοίξει τὸ κουτὶ πὺν φυλάει τὸ αἶνιγμα τοῦ κακοῦ. Ἀπὸ ποῦ πηγάζει ἡ δύναμη τῆς ἁμαρτίας; Καὶ ἂν γεννιέται μόνο ἀπὸ τὴν προαίρεση τοῦ ἀνθρώπου, γιὰτί ὁ ἄνθρωπος πιάνεται τόσο ἀδύναμος καὶ λειψὸς ὅταν ἀναμετριέται μὲ τὸ κακὸ; Τί εἶναι αὐτὸ πὺν τὸν σπρώχνει στὸ θάνατο; Αὐτὸν διάλεξε καὶ ὁ Ἄδὰμ καὶ ὡς συνέπεια αὐτῆς τῆς ἐπιλογῆς ξεχώρισε τὴ Ζωή-Εὐὰ ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς ζωῆς, καὶ τῆς ἔδωσε αὐτόνομη ζωὴ πὺν ἐκφράστηκε μὲ τὴν ἀποστροφή τῆς σὲ αὐτὸν καὶ μὲ τὴν κυριαρχία του πάνω τῆς “καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει”⁴⁶. Ἡ ἁμαρτία, ἡ ἀνταρσία τοῦ ἰδίου θελήματος, πὺν αὐτοπροσδιορίζεται ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀναστατώνει ριζικὰ τὴν τάξη τῆς δημιουργίας. Ἡ γυναίκα ἀπὸ βοηθὸς καὶ συνεργάτις, καθ’ ὅλα ἰσότιμη τοῦ Ἄδὰμ, μετατρέπεται σὲ δόλωμα, σὲ θέλητρο, πὺν προκαλεῖ τὴ φιληδονία του, πρὸς ἀπόκτησιν γόνων· καὶ ὁ ἄντρας ἀπὸ κηπουρὸς τῆς Ἐδέμ, γίνεται ἀγρότης πὺν παλεύει μὲ τὰ ἀγκάθια καὶ τοὺς τριβόλους γιὰ νὰ πάρει λίγο καρπὸ ἀπὸ τὴ γῆ, καθὼς δαμάζει καὶ τὶς δύο, καὶ τὴ φύση καὶ τὴ γυναίκα, ἐχθρικὲς τώρα πρὸς αὐτὸν συνεργάτιδες του. Ἡ σχέση του καὶ μὲ τὶς δύο, ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα εἶναι ἀνταγωνιστικὴ, ἀλλοιωμένη ἀπὸ τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας, εἶναι σχέση δεσποτείας καὶ ὑποταγῆς, πάθους καὶ πόνου.

Στὸ τέλος τοῦ διαλόγου *Πόσις καὶ Δάμαρ*, ὅπου ἀναπτύσσεται ἡ τραγικὴ ἔκταση τῆς πώσης, πὺν τρέφεται καὶ θεριεύει ἀπὸ τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας, ἡ

45. Ὁ.π., Β', 16-17.

46. Ὁ.π., Γ', 16.

Δάμαρ προσφέρει στὸν ἄντρα της, τὸν δεσπότη (ἐξ οὗ καὶ πόσις-πότνια) πού τὴ δαμάζει (ἐξ οὗ καὶ δάμαρ), ἓνα ποτὸ πού ἔχει παρασκευάσει ἢ ἴδια, κρᾶμα περιτέχνο, καὶ τοῦ ὑπόσχεται πὼς μόλις τὸ πιοῦν θὰ ἐπανορθώσουν τὴν ἀναστάτωση πού ἔφερε στὴ ζωὴ ἢ γνώση τοῦ πονηροῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Στὴν οὐσία τοῦ προτείνει μιὰ ἐπανόρθωση πού θὰ φέρει μεγαλύτερη ἀναστάτωση στὴν τάξη τῆς φύσης καὶ θὰ αὐξήσει τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας. Σκοπεύει νὰ γίνει Πόσις ἐκείνη καὶ νὰ μετατρέψει τὸ δεσπότη της σὲ Δάμαρ, συνεχίζοντας τὸ φαῦλο κύκλο τῆς καταδυναστευσης τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλο. Ὁ πόσις καὶ ἡ Δάμαρ, πρότυπα τῆς ἀνθρωπότητας, σκαρφίζονται συνεχῶς νέους τρόπους γιὰ νὰ διαιωιστεῖ τὸ ψέμα, ἡ πραγματικὴ φύση τοῦ κακοῦ, μὲ ἓνα ἄλλο ψέμα. “Ὅταν πίομεν ὁμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο θὰ μάθωμεν νὰ συγγέωμεν τὸ πονηρὸν καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸν ἥττονα λόγον κρείττονα νὰ ποιῶμεν, καὶ θὰ φύγη ἀφ’ ἡμῶν πᾶσα συνείδησις γυμνότητος, καὶ θὰ ἔχωμεν τὴν γύμνωσιν ὡς καλλίστην περιβολὴν”⁴⁷.

Εἶναι καὶ αὐτὴ μιὰ ἄλλη ἐκδοχὴ τοῦ ψηλώματος τοῦ νοῦ τῆς Φραγκογιαννοῦς, ἀλλοίωση τοῦ κάλλους τῆς φύσεως, ἀντιστροφή τῆς τάξης τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ, (παρα)λογισμὸς πού παρουσιάζει τὸ ψέμα γιὰ ἀλήθεια, τὸ θάνατο γιὰ ζωὴ. “Ἄ! ἰδοῦ... Κανὲν πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὅ,τι φαίνεται, ἀλλὰ πᾶν ἄλλο - μᾶλλον τὸ ἐναντίον. Ἀφοῦ ἡ λύπη εἶναι χαρὰ, καὶ ὁ θάνατος εἶναι ζωὴ καὶ ἀνάστασις, τότε καὶ ἡ συμφορὰ εὐτυχία εἶναι καὶ ἡ νόσος ὑγεία” (446, 20-23), ἀναλογίζεται ἡ Φραγκογιαννοῦ καθὼς ἐτοιμάζεται νὰ διαπράξει τὸ πρῶτο της ἔγκλημα. Πρόκειται περὶ τῆς ἴδιας ἀναστροφῆς πού εἶχε μελετήσει ὁ Ἀδάμ στὴν Ἐδέμ, ὅταν ἀντάλλαξε τὸ δέντρο τῆς ζωῆς μὲ ἓνα ψέμα, τὸ καλὸ μὲ τὸ κακό, τὸ φῶς μὲ τὸ σκότος. Ἔτσι ἀλλοιώθηκε τὸ κάλλος σὲ ἄ-σχημο τερατούργημα, σὲ ψέμα, σὲ ἓνα ἄμορφο φάσμα πού στερεῖται σχήματος, πού δὲν ὑπάρχει παρὰ στὴ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου πού τὸ ἐπινοήθηκε καὶ τὸ μελετᾷ γιὰ νὰ προχωρήσει στὴ διάπραξη τοῦ ἀτοπήματος πού τὸ παίρνει γιὰ τὴ μόνη ἀλήθεια, πιστεύοντας σὲ ἓνα φάσμα ἀλήθειας, σὲ ἁμαρτίας φάντασμα. “Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς καὶ τὸ φῶς σκότος, οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺ καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες”⁴⁸.

Καὶ ὁ ἄνθρωπος πού καταθέτει τὴ μαρτυρία του, σὰν ἄλλος προφήτης πού μιλάει μὲ ὁράματα, κλείνει τὶς ὀπτασίες του βλέποντας νὰ ἀπλώνεται τὸ κράτος

47. *Πόσις καὶ Δάμαρ*, 5. 281, 21-24.

48. *Ἡσαΐας*, Ε', 20-21.

της αμαρτίας από το παρελθόν στο μέλλον του ανθρώπου. “Ω, φρίκη και πόνος ανεκλάλητος! Είδα, είδα το παρελθόν μου με τους ίδιους μου οφθαλμούς, το είδα ως μαύρο φάντασμα”⁴⁹. Το μαύρο αυτό φάντασμα τον ακολουθεί στο ξωκκλήσι της Φαρμακολύτριάς. Η διήγηση της Μαρούλας έπιτείνει την αίσθηση του όραματος με την επανάληψη του είδα του *‘Αμαρτίας φάντασμα*. Το βλέπει να βγαίνει από το αρχαίο κτίσμα δίπλα στο ναό, “σ’ εκείνο το διπλανό το χτίριο με τὰ μάρμαρα, πού λένε πώς είναι στοιχειωμένο...”⁵⁰. Αυτή τη φορά την όπτασία την ένοραται ή Μαρούλα: “κ’ εκεί είδα τάχα ένα προάμα παραξένο πολύ, να προβάλει και να βγίξει έξω και να κυλιστεί, από κείνο το στοιχειωμένο χτίριο”⁵¹. Έρχεται όμως ή Αγία Άναστασία με τη μορφή ενός πανέμορφου κοριτσιού και της δίνει ένα λουλουδάκι λευκό, μοσχομυρωδάτο, να το δώσει στο γιό της, να γιατρευτεί από τὰ μάγια πού του είχαν κάνει, και της λέει πώς το λευκό λουλούδι είναι άνθος της Έδέμ. Και όπως ο ίδιος είχε δει την άλλη ένοραση στο *‘Αμαρτίας φάντασμα*, με τη μαύρη κηλίδα να σέρνεται πάνω στο λευκό προάμα, στο λευκό κρίνο του αγρού, έτσι και εδώ αυτό το μαύρο φάντασμα ρίχνεται πάνω στο λευκό άνθος της Έδέμ για να σπλώσει τη λευκότητα, την άθωότητα της τρυφής του Παραδείσου, να σπείρει το κράτος της αμαρτίας. “Έξαφνα, γυρίζει πίσω εκείνο το προάμα, το παραξένο, το μαύρο και κατακόκκινο... γυρίζει πίσω θεριωμένο και ρίχνει επάνω μου κ’ έζητοῦσε να μου άρπάξει απ’ τὰ χέρια το λουλούδι πού μου είχε δώσει ή όμορφη κοπέλα... στην ίδια στιγμή ή Αγία φαίνεται πάλι, σαν να’ βγαίνει απ’ την Αγία Πύλη του Ίερού, και μ’ ένα κλωναράκι από βάρια πού βαστοῦσε στα χέρια, δίνει μια και του κόφτει το χέρι, του τρισκατάρατου, πού γύρευε να μου άρπάξει το λουλούδι... Αυτὰ είδα”⁵².

Ο ίδιος βλέπει στο τέλος τον έαυτό του να φεύγει από το ξωκκλήσι της Φαρμακολύτριάς πικραμένος από τὰ φαρμάκια πού τον πότισε ή ζωή, “άφοῦ κατά κόρον έγέυθην της ζωής όλην την τρύγα και την πικριάν”⁵³, και ακούει “ένδομύχως, εις το βάθος της συνειδήσεώς μου, μία φωνή, ήτις ώμοίαζε με χρησμόν... “Ύπαγε, άνίατε· ό πόνος θα είναι ή ζωή σου...”⁵⁴ Αυτή είναι ή φωνή του χρησμού, ή φωνή του μαύρου φαντάσματος. Πιό δυνατή από αυτήν είναι το έλε-

49. *‘Αμαρτίας φάντασμα*, 230, 13-14.

50. *Η Φαρμακολύττρια*, 312, 12-13.

51. *Ό.π.*, 312, 14-16.

52. *Ό.π.*, 312, 19-26.

53. *Ό.π.*, 309, 5-6.

54. *Ό.π.*, 314, 1-3.

ος τοῦ Θεοῦ, πού ἐπιχέεται στήν πονεμένη ψυχή, αὐτήν πού ξέρει πὼς ὁ πόνος εἶναι ἡ ζωὴ της. Πιὸ δυνατὸ ἀπὸ τοὺς ἀμυδροὺς ψιθύρους τοῦ χρησιμοῦ εἶναι τὸ ἄπειρον ἔλεος τοῦ Θεοῦ πού ἐργάζεται ἀκούραστα γιὰ τὴ λύτρωσή μας ἀπὸ τὸ μαῦρο φάντασμα. Πρὶν νὰ ἀκούσει τὸ χρησιμὸ, πρὶν νὰ αἰσθανθεῖ ἐκείνη τὴν παράλογη “ἀγρίαν χαράν, διότι ἡ Ἁγία δὲν εἶχεν εἰσακούσει τὴν δέησίν μου”⁵⁵ τὸν ἐπισκέπτεται στὸ ξωκκλήσι μὲ ἓνα ἄλλο ὄραμα πού τοῦ τὸ στέλνουν οἱ δύο συμπονετικὲς γυναῖκες, πού τὸν συμπαραστέκονται στήν ἀγωνία του καὶ ρίχνουν βάλσαμο στὶς πληγές του. Ἡ μία μορφὴ πρέπει νὰ εἶναι ἐκείνης πού “ἦτο νύμφη καὶ ἰέρεια καὶ γυνή”, πάνω στήν ὁποία δὲν εἶχε καμιά δύναμη τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας, ἀφοῦ ἀφέθηκε στὴ χάρι τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, πού ἔδωξε τὸ μαῦρο φάντασμα. Ἡ ἄλλη εὐσπλαγχνικὴ γυναῖκα εἶναι ἡ ἴδια ἡ Φαρμακολύτριά, πού ἔχυνε βάλσαμο στὶς πληγές τῶν βασιανομένων. Ἡ φωνὴ πού ἀκούει σὰν ψίθυρο στὸν ὕπνο του δὲν μπορεῖ νὰ ἀναιρέσει τὴν εἰκόνα πού βλέπει στήν ἐγγρήγορή του στὸ στασίδι. Στὸ τέλος, ἐρχόμενο ἀπὸ τὰ ἔσχατα, τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἅγιοι πού τὸ χορηγοῦν στὸν πονεμένο ἄνθρωπο νεύουν συγκατάθεση στὴ λύτρωσή μας.

Ἡ μορφὴ ἥτις μοῦ ἐφαίνετο παρεστῶσα ἐκεῖ, ἡ φέρουσα τὴν ἀγνότητα εἰς τὰ ὄμματα τὰ κάτω νεύοντα, καὶ τὸν γλυκασμὸν περὶ τὰ χεῖλη τὰ ἀβρὰ καὶ μελιχρά, μοῦ ἐφάνη ὅτι ἀντήλλασε νεύματα μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Ἁγίας. Μοῦ ἐφάνη ὅτι τὰ χεῖλη της ἐψιθύριζον ἰκεσίαν, καὶ τὸ βλέμμα τῆς εἰκόνας ἔνευε συγκατάθεσιν...⁵⁶

Στὸ τέλος, αὐτὲς οἱ δύο γυναῖκες φαίνεται πὼς νικοῦν τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀπελευθερώνουν ἀπὸ τὸ μαῦρο φάντασμα πού πνίγει τὴ ζωὴ τους τὶς ἄλλες δύο γυναῖκες πού παραδόθηκαν στὸ κράτος του, τὴ γυναῖκα τῆς Σκιάθου καὶ τὴ γυναῖκα τῆς Ζάκυθος. Νεύουν συγκατάθεση στὸν κάθε πονεμένο ἄνθρωπο, γιὰ εἶναι μορφὲς πού ἔχει λυτρώσει ἡ Μήτηρ τῆς Ζωῆς, ἡ δεύτερη Εὐὰ πού ἀπελευθέρωσε τὴν πρώτη γυναῖκα, τὴ Ζωή-Εὐὰ, μητέρα τοῦ θανάτου καὶ μαζί της ὅλους τοὺς ἀνιάτους, πού ὁ πόνος εἶναι ἡ ζωὴ τους.

55. Ὁ.π., 314, 4-5.

56. Ὁ.π., 313, 29-33.